

تبیین الگوی مفهومی برای ساخت مدل حکمرانی اخلاقی از منظر آرمان شهر اسلامی

(رویکردی نوین در مطالعات حکمرانی و مدیریت دولتی)

مسعود شریعتی، دکتر وجه‌الله قربانی‌زاده، دکتر بهروز رضایی‌منش، دکتر عبدالحسین خسروپناه

چکیده:

مفهوم حکمرانی نظریه نو ظهور در عرصه مدیریت و اداره جوامع می باشد. بی شک ماهیت حکمرانی امری جدید نیست بلکه این تلقی و تفسیر نوینی از آن است که در حال سیطره یافتن بر اندیشه های حاکمان و دولتمردان در سراسر جهان است. آبشخور نظریه های حکمرانی (مانند اکثر مفاهیم علوم انسانی و اجتماعی) از غرب می باشد که با نوعی هژمونی و تمامیت خواهی تفسیری اومانستی – لیبرال را به جهان دیکته می کند. ما در این مقاله در پی ایجاد دریچه ای نو به متن دین اسلام هستیم تا با استنطاق از این موهبت الهی تفسیری دیگر از حکمرانی ارایه دهیم.

کلیده واژه:

حکمرانی اخلاقی، اسلام، آرمان شهر، دولت،

مقدمه:

دولت از پایدارترین هستارها (entity) زندگی اجتماعی و از تاثیرگذار ترین نهادهای تاریخی به شمار می رود (گل محمدی ۱۳۹۴). دولت به عنوان نماد اراده روح جمعی جامعه می باشد. این پدیده بسیار پیچیده، برساختی از هویت تاریخی و فرهنگی جامعه است؛ و کارآمدی و اثربخشی دولت منوط به تناسب ساختار و فرهنگ نظام حکومتی با هویت هستی شناسانه و معرفت شناختی جامعه دارد.

نمود اقتدار و توانایی دولت در کیفیت حکمرانی^۱ (بورودستین و تورل^۲، ۲۰۱۸) آن متجلی می شود. اصطلاح حکمرانی یک مفهوم کلیدی در مباحث علوم اجتماعی و سیاست گذاری است. در حالی که هیچ اجماع نظری در مورد تعریف آن وجود ندارد، بسیاری از نویسندگان دولت را با فرایندهای نوینی تعریف می کنند که فراتر از دولت ملی است. این مفهوم به طور کلی با مقوله ی اعمال اقتدار و نفوذ مرتبط است (اندرس^۳، ۲۰۱۸). حکمرانی مفهومی است که در صیوروت تاریخی و علمی خود، صبغه کلان یافته است و امروز می توان این واژه را رقیب قدرتمند برای واژه مدیریت دولتی (فرازمند^۴، ۲۰۰۴) و سلف آن، اداره عمومی دانست

¹ good governance or quality of government (QoG)

² Bo Rothstein & Jan Teorell

³ Gerhard Anders

⁴ Ali Farzmand

و گاه محیط بر مدیریت و اداره است. به طور کلی حکمرانی برای ما یک زبان، برای بازسازی جهان فراهم می‌کند (بیور، ۲۰۰۷). حکمرانی ما را با زبانی برای توصیف و نظریه‌پردازی پیرامون تغییرات در دنیا آشنا می‌کند. این زبان در رشته‌های متعدد گسترده شده است، از جمله: علوم سیاسی، اقتصاد، جامعه‌شناسی و مدیریت دولتی (بیور، ۲۰۰۷، ۲). اصطلاح حکمرانی فرصت و توان تولید روابط و فرضیات جدید با توضیح‌گری بهینه تر را نسبت مدیریت دولتی یا اداره عمومی دارد. در ضمن مفهوم حکمرانی یک توان عظیم برای ایجاد روابط مستحکم بین حوزه های معرفتی علوم انسانی و اجتماعی را دارد که ره آورد این پیوندهای بدیع، تولید دانش جدید و بصیرت نو برای فعالان اجتماعی و اندیشمندان می باشد.

بنا به تعریف بانک جهانی، حکمرانی فرایندی است که از طریق آن بازیگران دولتی و غیردولتی برای طراحی و اجرای سیاستها در درون مجموعه ای از قوانین رسمی و غیررسمی که توسط قدرت شکل گرفته است، تعامل می کنند (گزارش بانک جهانی، ۲۰۱۷، ص ۳). این تعریف تاکید بر وجود هنجارها و سنت ها و قوانین به عنوان محیط «فراحکمرانی»^۳ دارد. این نهاد بین المللی برای ارزیابی کشورها و دولت ها از نظر خوبی حکمرانی شاخص های را ارایه نموده است که عبارتند از:

- صدادهی (حق اظهار نظر) و مسئولیت پذیری (پاسخگو بودن)^۴؛
- ثبات سیاسی و عدم وجود خشونت^۵؛
- اثربخشی دولت^۶؛
- کیفیت تنظیم گری^۷؛
- حاکمیت قانون (قانونمداری)^۸؛
- کنترل فساد^۹.

عمده این شاخص ها ناظر بر ساختارهایی باشند که هدفی آن بهبود و کنترل روابط بین دولت و مردم است.

با توجه به اهمیت ساختار حکمرانی در تعالی و توسعه جوامع، فقدان وضعف نظریه پردازی و مدل سازی بومی در عرصه حکمرانی و بکارگیری مدل های حکمرانی وارداتی، بدون توجه به زیرساخت های فلسفی و فکری آن؛ و یا مدلسازی بر مبنای مفروضات و پارادایم های نامأنوس با خلیات جامعه و گاه متعارض با روح تاریخی-فرهنگی اجتماع، بستر ناکارآمدی و انحطاط دولت ها را فراهم می کند.

1 Mark Bevir

- 3 Megagovernance
- 4 Voice and Accountability
- 5 Political Stability and Absence of Violence
- 6 Government Effectiveness
- 7 Regulatory Quality
- 8 Rule of Law
- 9 Control of Corruption

ماهیت حکمرانی، مفهومی ناظر بر عمل و اجرا قدرت مسلط جامعه است؛ و هر کنش و عملی، تبلور عینی نیات و معنای نهفته در وجود فاعل شناسا(سوژه) می باشد از اینرو برای شناخت ماهیت و اهداف حکمرانی، باید فهم دقیقی از فلسفه و پارادایم حاکم بر اذهان حکومتداران و ساختارها پیشینی و ارزشهای برآمده از بسترهای تاریخی، اجتماعی، و حیانی و یا ایده آل ها و اسطوره ها انسانی و مکتبی آن داشت که نوعاً در نمودهای نظیر: رفتار و سکنت، تصمیم ها و تدابیر، و ساختارها اجتماعی و ترابط بین آنها متبلور می شود. فهم معنای این نمودها، نیازمند شناخت نظام ارزش های اخلاقی و انسانی است. از این رو از دیرباز اندیشمندان و حکما سعی در شناخت و صورت بندی و مهندسی آن ارزش ها و تعریف و طبقه بندی آنها در قالب اخلاقیات حکومتی داشته اند. این مساعی، به ویژه در جوامعی که با نوعی ایدئولوژی و دین رسمی، اداره می شدند، اهمیت و تبلور بیشتری داشته است.

تاریخ حکومت داری در ایران نشانگر آن است که در حوه اندیشه و نظر مقوله اخلاق در حکمرانی، یک دغدغه جدی برای متفکران هر عصری بوده است. به ویژه در دوران ایران پس از اسلام این دغدغه و نگرانی رنگ و بوی یک گفتمان عمومی را به خود می گیرد؛ زیرا بخشی قابل توجه ای از گزاره های اسلام به مقوله اخلاق ارتباطی و حکومتی اختصاص یافته است. به عنوان مثال در ادبیات کهن ایرانی، توصیه ها و تدابیری از سوی حکما و اندیشمندان هر عصری، در قالب ادبیات حکمی و سیاست نامه ها^۱ و اندرز نامه و مرانامه های صنفی^۲ به پادشاهان و روسا واصناف و گروه های مردمی بیان می شده است. در سده های اول اسلام، این فرهنگ در قالب فتوت نامه ها^۳ رشد و نمو یافت (زرین کوب، ۱۳۵۷).

۱ سیاست نامه ها یا اندرزنامه های سیاسی یکی از حوزه های مهم فکری محسوب می شوند که در تاریخ ایران قبل و بعد از اسلام توجه بسیاری به آن ها شده و آثار زیادی هم داشته اند. این نوشته ها که به اعتبار مشهورترین آن ها (سیاست نامه خواجه نظام الملک) با عنوان شایع سیاست نامه معروف اند، رساله هایی با نام های گوناگونی مانند اندرزنامه ها، آیین نامه، ارشادنامه، تصحیح الملوک، آیین شاهی و... بودند که توسط فقیهان، فیلسوفان و بعضاً عرفا و بزرگان صوفیه، خطاب به فرمانروایان نوشته می شدند. رساله های سیاست نامه، با توجه به شرایط تاریخی - سیاسی ظهور آن ها، خصایص ویژه ای داشته و هر یک از آن ها در قالب یک اندرزنامه پندآمیز به منظور راهنمایی عملی امیر یا سلطان خاص نوشته شده و برای ایجاد تنوع، به نقل ها، حدیث ها و حکایت های شیرین آمیخته شده اند. اما این که این نوع ادبیات سیاسی از کدام حوزه فکری متأثر می باشد، اختلاف نظر است. دکتر طباطبایی سیاست نامه ها را ادامه اندیشه ایرانی شهری در باب سیاست می داند و به نوعی آن را بیان گر تلاش فکری ایرانیان برای کسب استقلال فکری به دنبال رسیدن به استقلال سیاسی تحلیل می کند. اما داود فریحی سیاست نامه را نه یک جریان مستقلی در برابر فقه و فلسفه سیاسی مسلمانان، بلکه جزئی از قلمرو فراخ فقه و فلسفه عملی و منضم به آن حوزه می بیند. ویژگی اساسی سیاست نامه اشاره کرد. این ویژگی ها عبارت است از:

۱. توجه به عدالت: عدالت در سیاست نامه ها عنصر اصلی و پایه تداوم قدرت است که در واقع، هم در اندیشه های ایرانی شهری و هم در آموزه های اسلامی بر آن تأکید شده است. تفاسیری هم که از عدالت شده، به نوعی تلفیقی بوده و در آن، عناصری از اندیشه اسلامی، ایرانی و یونانی مشاهده می شود.
 ۲. توأمانی دین و سیاست: این ویژگی، باز ریشه در آموزه های هر دو اندیشه ایرانی و اسلامی دارد. هم چنین تفسیری که از این توأمان صورت گرفته بازتاب همین رویکرد تلفیقی است که بر حسب آن به دلیل پیوند این دو وجه عمده در زندگی انسان، خلل و اضطراب در هر یک، به معنای آشفتگی دیگری خواهد بود و هم در اندیشه های ایرانی و هم در اندیشه های اسلامی نمود آن را می توان یافت.
 ۳. توجه به واقعیت های سیاسی: این ویژگی، عنصر بسیار مهم و تعیین کننده ای است؛ یعنی سیاست نامه ها با وجود این که با تأکید بر عدالت و توأمانی دین و سیاست به نوعی یک اندیشه آرمان گرایانه را پرورانده اند، از واقع بینی سیاسی هم غافل نبوده اند.
 ۴. تقدیرگرایی: براساس این ویژگی، در این اندیشه ها نوعی جبر و تقدیرگرایی بر امور و یا پدیده ها حاکم است که اوضاع سیاسی - اجتماعی هم از این منوال تبعیت می کند. این موضوع نیز در هر دو اندیشه ایرانی و اسلامی به چشم می خورد که البته باید گفت در معرض تفسیرهای ناروای زیادی هم قرار گرفته است. (رنجبر، مقصود ۱۳۸۵). سیاست نامه نویسی در ایران. تاریخ اسلام در آینه پژوهش ۹/بهار).
- ^۲ دو نوع فتوت نامه را می توان بر شمرد یک (فتوت نامه های منثور غیر صنفی نظیر فتوت نامه های شهاب الدین عمر سهروردی، عبدالرزاق کاشانی، شمس الدین آملی، نجم الدین زرکوب، درویش علی بن یوسف کرکهری، میرسید علی همدانی و سلطانی (علاقه، ۱۳۸۸). دو فتوت نامه های صنفی. البته فتوت نامه های صنفی زیادی وجود دارند. در نظر کاشفی فتوت رسم و آیینی است که افراد هر طبقه و هر صنف، باید آداب و رسوم و قسمت هایی از آن را که در خور ایشان است فرا گیرند و بدان عمل کنند. کاشفی در کتاب خود درباره فتوت هر یک از قشرهای اجتماعی از معرکه گریان و قصه خوانان گرفته تا پهلوان پیشگان و زورگران ناصره کشتان، حمالان، سقاییان، قصابان، سلاخان، خراشان، درود گران، بنایان و آهنگران و جز آنان سخن گفته است (فرهادی، ۱۳۹۰).
- ^۳ فتوت نامه عنوان گروهی از کتابها و رساله های منسوب به جوانمردان در دوره های مختلف تاریخی ایران است. فتوت نامه ها در واقع بخشی از اخلاق عملی محسوب می شوند که شیوه ی جوانمردی و فتوت در هر پیشه و صنف را تشریح می کنند. (منبع: علاق، فاطمه. ۱۳۷۷. مروری بر فتیان و فتوت نامه ها. فرهنگ، ادبیات، شماره ۲۵ و ۲۶: ص. ۲۹۵-۳۱۷).

درواقع، فتوت که بعدها نوعی تصوف عامیانه شد، به تصوف اختصاص نداشت و برای اغلب جوانان کمال مطلوب شمرده می شد. این کمال مطلوب اخلاقی در طبقات وابسته به محیط شیعه دیده می شد که بیش تر آنان مخالف حکومت عباسیان بودند و سیرت و شیوه ی علی بن ابیطالب را سرمشق قرار می دادند و به قول معروف: لا فتی الا علی لا سیف الا ذوالفقار تمسک می جستند. (منبع: زرین کوب، عبدالحسین ۱۳۵۷) (جستجو در تصوف ایران. تهران. نشر امیر کبیر. ص ۳۳۵)

علاقه، ۱۳۸۸ و فرهادی، ۱۳۹۰). فحوای این کوشش‌ها، اخلاقی کردن حکمرانی بوده است و تلاش بر آن بوده است که به نوعی خط مش‌ها و فرامین حاکمان و وروابط کاری و اجتماعی مردم را بر اساس اخلاقیات دینی، گفتمان سازی و نهادینه نمایند.

در سالیان اخیر توجه به مقوله اخلاق و تاثیر آن بر نظامهای تصمیم‌گیری در سازمانها، از اهمیت فزاینده‌ای برخوردار شده است. شناخت الگوها و مکاتب اخلاقی و سپس اجرایی نمودن آن در فضای عملیاتی، کمک می‌کند که جامعه جهانی به سوی تصمیم‌گیری اخلاقی پیش رود (دباغ و جاسبی، ۱۳۸۵). مقوله اخلاق بر ساحت وجودی حکمرانی نیز تأثیر انکارناپذیر دارد و بی‌شک یکی از شالوده‌های مهم در ساخت نظام حکمروایی، منظومه ارزشی و اخلاقی^۱ است. از اینرو در برخی نظریه‌های متأخر مدیریت دولتی، نحوه اخلاقی نمودن دولت و حکمرانی، جایگاه درخوری و بااهمیت یافته است (فردریگسون و چری، ۲۰۱۵). دنهارت و دنهارت^۲ (۲۰۱۵) روح مدیریت دولتی را در فرایند خودنگری (درون‌نگری)^۳ پی‌جویی می‌کند، که باعث اشتیاق درونی کارگزاران به خدمت به هموطنان و فکر کردن درباره روح و معنای مقدس مشاغل خدمات عمومی می‌شود. فرازمنند (۲۰۰۴) در نظریه حکمرانی سالم^۴ به شاخص‌های مهمی نظیر شناخت و ارزش‌ها^۵ و اخلاق، پاسخگویی و شفافیت^۶ حکومتی اشاره می‌کند. که این امر نشان‌دهنده اهمیت بیشتر اندیشمندان حوزه‌های مختلف علوم، به ویژه علوم انسانی به مقوله اخلاق دارد. همین سابقه به ما امکان طرح موضوع حکمرانی اخلاقی را در محافل علمی-آکادمیک می‌دهد.

لیتون (۲۰۱۰) در تعریف خود از حکمرانی اخلاقی بر رفتار کارکنان تأکید می‌ورزد. حکمرانی اخلاقی، به عنوان یک مفهوم هنجاری، ویژگی‌ها و فضایل کارمندان مدنی خوب را مشخص می‌کند. در عین حال، معیارهای مبتنی بر کیفیت اخلاق حکمرانی را مشخص می‌کند. به عنوان مثال این معیارها عبارتند از: یکپارچگی، تساوی و صحت کارمندان دولتی و فعالیت‌های اجرایی آن‌ها (تامی لیتون، ۲۰۱۰).

از بعد صیورورت تاریخی و جامعه‌شناسی موضوع اخلاق و سیاست در علوم انسانی، در ادیان، حکمت و الهیات جایگاهی ویژه‌ای داشته است. اخلاق در فلسفه قدمتی دیرین داشته است. هرچند با یک تأخیر زمانی و موضوعی نسبت به دیگر مباحث فلسفی مواجه شده است. پدیده حکومت، دولت، مدیریت از بدو آغاز حیات اجتماعی، موضوع اندیشه ورزی

فوت نامه‌ها به شکل روانشناسانه و شگفت‌آوری بین کار، هنر، دین، اخلاق، عواطف، احساسات، تاریخ و تخیل و ناخودآگاه قومی پیوند‌های عمیق ایجاد کرده و مخاطبان را در جهت کار و تلاش و احترام به فضایل اخلاقی و مردمان و بنی نوع دگرگون می‌سازند (فرهادی، مرتضی، ۱۳۹۰). کار در فوت نامه‌ها (مرام نامه‌های صنفی-طریقتی خود انگیزه و خود پذیرفته پیشه‌وران ایرانی). برنامه ریزی رفاه و توسعه اجتماعی. دوره ۲، شماره ۸ پاییز ۱۳۹۰، صفحه ۱-۳۶

۱ از نظر اندیشمندان فلسفه اسلامی، ارزشها یک سلسله اصول کلی، ثابت و مطلقاند که تحت هیچ شرایطی تغییر نمی‌کنند، اما مصداق آنها تغییرپذیر است. از این منظر ملاک کلی ارزش اخلاقی، مصلحت عمومی فرد و جامعه و مصلحت واقعی انسان است. یعنی هر چیزی که موجب کمال واقعی انسان است، نه چیزی که دلخواه افراد و مورد خوشایند آنهاست (مصباح یزدی، ۱۳۷۶: ۲۳۰).

² H. George Frederickson & Richard K Ghere

³ Janet V. Denhardt, Robert B. Denhardt

⁴ self-reflection

⁵ Sound Governance

⁶ cognition and values

⁷ ethics, accountability, and transparency

⁸ Tommi Lehtonen

فلاسفه و تمام مصلحان اجتماعی قرار گرفته است. علم سیاست از نظر ارسطو در بر دارنده دو حوزه اخلاق و فلسفه سیاست است (دانشنامه فلسفه استنفورد^۱، ۲۰۱۷). دیمتری (۲۰۰۲) تاکید دارد در تاریخ فلسفه، اخلاق در میان نخستین مسائل مورد بررسی قرار نگرفت، بلکه به عنوان یکی از آخرین موضوعات، مورد بررسی قرار گرفت. یک روند مشابه در تاریخ اندیشه اداری در مورد استانداردهای اخلاقی در حکومتداری و اداره دیده می شود. در حالی که در فلسفه، نگرانی در مورد طبیعت (فیزیک) قبل از دغدغه در مورد دنیای درونی بوده است، در تکامل اندیشه اداری نیز به تدریج توجه از جنبه های صرفا ساختاری و عملکردی سازمان و مدیریت به سمت رهبری و انگیزه و سپس به رفتار مناسب در معیارهای اخلاقی و هنجاری خاص چرخش یافته است. (مکری دیمتری^۲، ۲۰۰۲).

اخلاق در دین اسلام، و مذهب شیعه جایگاه رفیعی دارد. چنانچه علامه طباطبایی اخلاق را یکی از پایه های اصلی دین می داند؛ از نظر علامه دین مجموعه ای «مشمول بر یک سلسله عقاید و اخلاق و عبادات» می باشد. این تعریف را می توان ناظر به «جنبه معرفت شناختی دین» محسوب نمود (امیدی، ۱۳۷۵). استاد جوادی آملی در تعریف دین بر این باور است که دین، مجموعه عقاید، اخلاق و قوانین و مقرراتی است که برای اداره امور جامعه انسانی و پرورش انسان ها می باشد که اگر مجموعه حق باشد؛ آن را دین حق می نامند. بنابراین، دین حق، دینی است که عقاید، قوانین و مقررات آن از طرف خداوند نازل شده؛ لکن دین باطل، دینی است که از ناحیه غیر خداوند تنظیم و مقرر شده است (جوادی آملی، ۱۳۸۶). به نقل از خسروپناه، ۱۳۹۰: ۳۶)

استاد سبحانی، دین را یک معرفت و نهضت همه جانبه به سوی تکامل معرفی می کند. که از چهار بعد اصلاح فکر و عقیده، پرورش اصول عالی اخلاق انسانی، حسن روابط افراد اجتماع و حذف هرگونه تبعض های ناروا برخوردار است (خسروپناه، ۱۳۹۰). خسرو پناه بر ترابط تکوینی بین عقاید، اعمال و نتایج به عنوان یک پیش فرض برای فهم معنای دین از نظر قرآن تاکید دارد (خسروپناه، ۱۳۹۰: ۳۸).

دین اسلام به عنوان منبع الهام بخش در ترسیم حکومت مطلوب و الگوهای صحیح و درست حکمرانی سالم، در گستره وسیعی از حوزه تمدنی خود، منشا اثر بوده است. در این بین نظام ارزشی و اخلاقی اسلامی، نقطه عطف دین اسلام به شمار می رود که باعث فتح و پیشرفت عجاب آور آن در حوزه های تمدن سازی، مدیریت و حکومت داری، علم و فناوری و... در سده های اولیه شده است. اخلاق در هندسه تمدن اسلام بسان ریشه ای است که ساقه و پایه بقیه معارف دینی، یعنی فقه و عقاید را فراهم می آورد (هدایتی، ۱۳۹۴).

در متن دین اسلام الگوهای عملی اخلاق و زیست اخلاقی جامعه به انضمام امکان استخراج الگوهای نظری حکمرانی و حکومت داری الهی وجود دارد. فهم صحیح الگوی ارزشی اداره امور عمومی از منظر این نظام ارزشی، ضامن تحقق تمدن اسلامی است. از این رو، زمامداران جوامع اسلامی، فیلسوفان، متکلمان و مفسران در طول تاریخ تمدن اسلامی از منظرهای

¹ Stanford Encyclopedia of Philosophy

² Anthony Makrydemetres

مختلف در پی ترسیم ویژگی های حکمرانی دینی بوده اند؛ و بدین دلیل تمرکز بر فهم حکمرانی صحیح و اسلامی موضوع بسیار جدی بوده است؛ تا جای که فیلسوفان بزرگی نظیر فارابی و خواجه نصیرالدین طوسی و ابن مسکویه، ابن خلدون ... به این مهم همت گمارانده اند و آثار ارزشمندی از خود به میراث گذارده اند (توکلی نیا و صرافی و دستواره، ۱۳۹۶). آنها دولت و مدینه اسلامی را در قالب الگوی **آرمان شهر اسلامی** تدوین نمودند.

الگوها و مکاتب اخلاقی و فلسفی در ترسیم نوع و ماهیت نظام های مدیریتی و حکومتی و تعیین اهداف، فرایندها، ابزار و معیارهای ارزشیابی و اعتباریابی تاثیر بلامنازعی دارند. بنابراین ساخت مدل های ایده آل و آرمانی از حکومت، سرلوحه فعالیت های سیاسیون و فیلسوفان و الاهیون هر دوره ای بوده است که در قالب اصطلاحاتی نظیر مدینه فاضله و شهر خدایان و آرمان شهر یا اتوپیا و غیره بیان شده است.

یکی از کارکردهای آرمان شهرها، ایجاد الگوهای و معیارهای رفتاری و هنجاری است؛ که ابزاری برای تحلیل و ارزشیابی عمل حکمرانان است. بدون فهم دقیق از ساختارهای یک آرمان شهر سالم و شهروندان در تراز ایده آل، نمی توان عمل حکمرانان را به بوته نقد و نظر کشاند. کارویژه دوم در طراحی آرمان شهر (از بعد ارزش های اخلاقی)، شناخت رفتار و تدابیر مطلوب حاکمان در تراز و قواره مدل متعالی حکمرانی آن جامعه است. لذا در یک نتیجه گیری کلی آرمان شهری که دین اسلام ترسیم می کند بسیار متفاوت از آرمان شهرهای دیگر می باشد.

محیط اعمال حکمرانی از بعد ساختاری به سه بخش حاکمان-ساختارها و قوانین-شهروندان تقسیم می شود. براین اساس عمده تمرکز تعاریف در ادبیات حکمرانی موجود، بر بخش قوانین و ساختار سازمانها^۱ و تا حدودی اخلاق بورکرات ها است. ولی با توجه به رویکرد درون دینی این رساله؛ و گزاره های موجود در اخلاقیات دین اسلام، امکان تعریف حکمرانی اخلاقی با در نظر گرفتن ابعاد دیگر مفهوم حکمرانی وجود دارد؛ که نویسنده با مذاقه به دنبال کشف آنها در قالب الگوی حکمرانی اخلاقی از درون منابع شناخت (نصوص و متون) اسلام می باشد. برای رسیدن به این مهم باید به سوال های ذیل بپردازیم:

آموزه های اخلاقی اسلام چه توصیه های در ارتباط با تعیین نوع اهداف حکمرانی؛ تنظیم فرایندهای اداری - قانونی؛ و رفتار حاکمان و شهروندان و بوروکرات ها دارد؟ آیا نظام ارزشی و اخلاقی اسلام امکان ایجاد و توسعه حکمرانی را در هر سه بعد (حاکمان، سازمانها و شهروندان) را دارد؟ ویژگی های حکمرانی اخلاقی از نظر اسلام چیست؟ اسلام به دنبال چه نوع اخلاقیاتی در حکام و شهروندان و بوروکرات های جامعه اسلامی است؟ ویژگی های مهم اخلاقی هر یک از آنها چیست؟ از نظر اخلاق اسلامی چه حکمی روا است و چه دستوری نارواست؟

در نهایت هدف از این رساله فهم و خوانش ماهیت حکمرانی اخلاقی از نظر اسلام است. به طور کلی شناسایی الگوی مطلوب حکمرانی اسلامی و ترابط آن با ارزش های اخلاقی، دغدغه اصلی محقق است. بی شک برای غنا بخشی به این

مفهوم نیاز به زیست همدلانه با مضامین اصیل و تراث اسلامی و تبارشناسی^۱ مفاهیم و گزاره های مرتبط است. منبع شناخت ما از موضوع، قرآن، سیره عملی و نظری دوران نبی اسلام (ص) و حکومت امام علی (ع) و روایات ناظر بر آرمان شهر مهدوی (عج) خواهد بود.

اهمیت و ضرورت موضوع

الگوهای حکمرانی در سدهای اخیر با توجه به ایدئولوژی ها و مکاتب فلسفی، تحولی عمیق و متکثر داشته اند. بیور تاکید دارد: زبان و ادبیات حکمرانی و دولت در چند دهه گذشته به سرعت گسترش پیدا کرده است. این زبان تغییرات در ماهیت و نقش دولت را توضیح می دهد - تغییر از بروکراسی به بازارها و شبکه ها. همچنین، برنامه ای برای اصلاح جهانی، برابری جنسیتی، تجارت عادلانه، و محیط های پایدار را مشخص می کند (بیور^۲، ۲۰۰۷).

یکی از استوانه های مهم هر مدل حکمرانی اخلاقیات آن است اخلاق فقط محدود به حوزه روابط انسانی نمی شود؛ بلکه آموزه های اخلاقی در تنظیم و تسهیل روابط انسانی و حتی ترابط انسان با ماشین و محیط زیست نیز حضور جدی دارد به عنوان مثال در مورد هوش مصنوعی و اخلاقیات امروز بحث های روشنگرانه در بین جوامع علمی و آکادمیک جاری است. ویکاکسانا از بعد اخلاقیات به بحث تنقض آمیز مبارزه با تروریسم و موضوع حفاظت از امنیت ملی و پاسداشت آزادی های فردی و اجتماعی می پردازد که حکمرانان باید به حل این پارادوکس پردازد (ویکاکسانا^۳، ۲۰۱۹).

به طور کلی اخلاقیات مقوله ای فراخ میدان و پردامنه می باشد که تمام حوزه های فردی، اجتماعی، انسانی، سیاسی و حکومتی (اسپنیلد، ۲۰۰۶)، فرهنگی (چن و همکاران، ۲۰۱۶)، فناوری (جوهانسون، ۲۰۰۵)، محیطی - جغرافیایی (هن، ۲۰۱۹)، اخلاق زیستی^۴ (انگلهارت و همکاران، ۲۰۱۶) سازمانی (بریچلی و همکاران، ۲۰۰۵) در بر می گیرد؛ هیچ حوزه ای از کنش انسانی، فارغ از آموزه های اخلاقی نیست. از نظر هوسمر اخلاق باید محور و مرکز کلیت سازمان باشد نه امری جنبی و حاشیه ای. سایمون تاکید دارد تصمیمات اداری در زمینه سازمانی، همیشه دارای محتوای اخلاقی و امر محتوای بود (هوسمر، ۱۹۹۴: ۱).

¹ Genealogy

تبارشناسی را میتوان به عنوان رویکردی معرفت شناختی مورد مطالعه قرار داد. بارشناسی به مثابه رویکردی معرفت شناختی و روش شناختی واژه ی تبارشناسی برای اولین بار توسط فیلسوف آلمانی فردریش نیچه در سه مقاله ی اصیلش تحت عنوان "تبارشناسی اخلاقیات" که در سال ۱۸۸۷ به زبان آلمانی انتشار یافت و ۱۰ سال بعد توسط والتر هوسمان به انگلیسی ترجمه شد، مورد استفاده قرار گرفت. نیچه برای اولین بار ارزش های اخلاقی و باور های انسانی را با روش تبارشناسی مورد نقد قرار داد. وی با زیر سوال بردن مفهوم متداول اخلاقیات، سعی در پی بردن به ریشه باورها و قضاوت های انسانی در مورد معانی متفاوت مفاهیم مرتبط با اخلاقیات طی نسل ها در تاریخ نمود. او مطرح می کند که باور های انسانی توسط اقتضائات تاریخی، فرهنگی، زبانی، مذهبی... به شدت تحت تاثیر قرار گرفته و ساخته شده اند. وی به درستی این سوال اساسی را مطرح می کند که آیا اکتشافات معرفت شناختی ما انسان ها می توانند دلیل باور های ما باشند؟ به عبارت دیگر آیا ریشه های باور های انسانی را میتوان در تاریخ خانه های تکامل آن ها طی نسل های متوالی جستجو کرد (دی جورجیو، پل، ۲۰۱۳). به نقل از جهانپار بامداد صوفی.

فوکو با بهره گیری از چارچوب تبارشناسی چنان تحلیل متمایز و بدیعی از ساختار اجتماعی قدرت عرضه نمود که علی رغم علاقه به روش دیرینه شناسی، اهمیت هستی شناختی و معرفت شناختی تبارشناسی را به عنوان تکمیل کننده ی آن روش پذیرفت.

به جرات می توان ادعا نمود که رویکرد تبارشناسی مجموعه ای از رویکرد های فراترکیبی تاریخی است که از ورای بهم پیوستگی ها و گسستگی هایی که طی نسل ها در طول تاریخ در ارتباط با مفاهیم روش شناسی مطرح شده اند، محقق را نه تنها به طرف ریشه یابی این مفاهیم سوق می دهند، بلکه به او کمک می کنند تا گفتمان جدیدی را در قلمرو تعریف شده مطرح کند.

² Mark Bevir

³ Gede Wahyu Wicaksana

⁴ Bioethics

بررسی اخلاق با رویکرد کارکردی^۱ و اثبات گرایانه نشان می دهد که در غیاب آموزه های اخلاقی، هزینه نگهداشت جامعه در برابر آسیب های فساد^۲ رو به افزایش نهاده است؛ زیرا دولت ها برای پایش و کنترل فساد مجبور به افزایش هزینه کرد در سیستم نظارتی هستند. یکی از شاخص های حکمرانی ضعیف و بد، افزایش فساد در سطح دولت ها می باشد. سازمان شفافیت بین المللی، هر ساله با ارایه شاخص احساس فساد (CPI) در بین کشورهای عضو، به رتبه بندی کشورها از لحاظ سطح فساد اداری می پردازد.^۳ نکته مهم گزارش سال ۲۰۱۸ کاهش معدل کل شفافیت و مبارزه با فساد کشورهای جهان (نمره ۴۳ از ۱۰۰) و این که بیش از ۲/۳ کشورهای زیر میانگین جهانی قرار دارند و این امر نشان از افزایش فساد در سطح جهان دارد. متأسفانه اکثر کشورهای مسلمان در این ارزیابی سالانه رتبه مناسبی ندارند و نمره آنها زیر میانگین جهانی قرار دارد.

همچنین این نهاد بین المللی در بخشی از گزارش ۲۰۱۸ خود سه گروه از کشورها را به طور مجزا معرفی کرده است: «بهبودیافتگان»، «تنزل یافتگان» و «کشورهای زیر ذره بین». بر این اساس استونی، ساحل عاج، سنگال و گویانا از کشورهایی بوده اند که طی یک سال گذشته بیشترین موفقیت را در مبارزه با فساد داشته اند. وضعیت فساد اما در کشورهای استرالیا، شیلی، مالت، ترکیه و مکزیک وخیم تر شده است. در نهایت نام سه کشور آمریکا، جمهوری چک و برزیل در گروه «زیر ذره بین» این گزارش به چشم می خورد. بر این اساس، آمریکا با نمره ۷۱، نسبت به گزارش سال گذشته ۴ واحد از نمره خود را از دست داده، و برای اولین بار از ۲۰۱۱، از میان بیست کشور برتر این رتبه بندی خارج شده است. نمره پایین فسادزایی این کشور در حالی است که نظام توازن قدرت میان سه قوه با تهدیداتی مواجه است و هنجارهای اخلاقی در سطوح بالای قدرت وضعیتی بحرانی دارد. (گزارش سازمان بین المللی شفافیت، ۲۰۱۸).

بیشتر تحقیقات و پژوهش های سازمانی و دانشگاهی صورت گرفته در حوزه سلامت اداری در ایران، نشان دهند آن است که یکی از عوامل ریشه ای و مهم بروز فساد اداری، ضعف و عدم تقید به باورها و ارزش اخلاقی و دینی در سطوح مختلف

¹ Functional

² Control of Corruption

^۳ شاخص احساس فساد یا شاخص درک فساد (Corruptions Perception Index (CPI)) شاخصی است که رتبه فساد در بخش عمومی یک کشور را در میان سایر کشورهای جهان نشان می دهد. سازمان شفافیت بین المللی، با استفاده از شاخص ادراک فساد، کشورها را برحسب میزان فساد موجود در میان مقامات دولتی و سیاستمداران رتبه بندی می کند. «شاخص ادراک فساد» اولین بار در ۱۹۹۵ توسط نهاد «شفافیت بین المللی» منتشر شد. هدف از ارائه این شاخص ترکیبی، اندازه گیری سطح فساد بخش دولتی کشورها بوده است. طی ۲۰ سال گذشته، هم منابعی که در اندازه گیری شاخص مورد استفاده قرار گرفته و هم روش اندازه گیری، تغییرات گسترده کرده است. بر این اساس در ۲۰۱۲، تغییرات مهمی در روش شناسی گزارش لحاظ شد که امکان مقایسه نمره طی زمان را فراهم کرد که پیش از آن ممکن نبود. روش شناسی «شاخص ادراک فساد» چهار رکن اولیه دارد: انتخاب منابع داده، تغییر منابع داده، مجموع سازی منابع داده و در نهایت گزارش معیاری برای نااطمینانی. بر این اساس، «شاخص ادراک فساد» بر مبنای ۱۳ منبع داده ای محاسبه شده است، منابعی که بازتابی از ارزیابی کارشناسان و مدیران کسب و کارها از تعداد رفتارهای مفسدانه در بخش دولتی است، رفتارهایی از قبیل: رشوه، انحراف منابع مالی دولت، استفاده از امکانات دولتی برای منافع شخصی، انتصاب خویشاوندان در مناصب دولتی و دخیل کردن منافع شخصی در تصمیم گیری های دولتی. همچنین برخی منابع، مکانیزم هایی را نیز که در کشورها برای مبارزه با فساد وجود دارد مدنظر قرار داده اند، نظیر: توانایی دولت در اجرای مکانیزم های یکپارچه، به طور کارآمد تحت پیگرد قرار دادن مدیران فاسد، شدت بوروکراسی، وجود قوانین کافی در زمینه افشای مالی، تضاد منافع و دسترسی به اطلاعات و در نهایت حمایت قانونی از افشاکندگانی، روزنامه نگاران و پژوهشگران. پس از جمع آوری این منابع، داده ها برای محاسبه نمره کل ادراک فساد استاندارد می شوند در این مرحله تمام داده ها به مقیاس صفر تا ۱۰۰ تبدیل می شوند، که صفر بیانگر بالاترین سطح فساد و ۱۰۰ بیانگر کمترین سطح فساد درک شده است. (روزنامه جهان اقتصاد، ۱۳۹۷/۱۱/۱۴) بررسی آماری نشان می دهد رتبه ایران در فساد (شاخص ادراک فساد) سال ۲۰۱۸ موسسه بین المللی شفافیت نسبت به سال های گذشته کاهش یافته است، ایران با کسب نمره ۲۸ از ۱۰۰ بین ۱۸۰ کشور رتبه ۱۳۸ تنزل یافته است. <https://www.transparency.org/cpi2018>

سازمان و جامعه است (مرکز پژوهش‌های مجلس، سازمان بازرسی کل کشور، قادری، ۱۳۸۸. نیک پور، ۱۳۹۵). ضعف در تقید و پایبندی به نظام اخلاقی، باعث شده است که دولت‌ها برای ایجاد نظم و امنیت و افزایش اعتماد عمومی به نظام و اطمینان به ساختار اجرایی و بوروکراتیک آن، مجبور به هزینه کردن مبالغی هنگفت در سیستم‌های کنترلی می‌شوند. ولی آمارها نشان می‌دهد این نحوه حکمرانی اثربخشی بالایی نداشته است لذا باید در مبانی سیاست و حکمرانی موجود و مرسوم تجدید نظر کنند و الگو و طرحی نو در اندازند. و این طرح نو می‌تواند از تغییر پارادایم حکمرانی سخت و سازمانی به پارادایم حکمرانی نرم و اخلاقی باشد.

بحران‌های اخلاقی به وجود آمده در تمام سطوح اداره جهان، باعث شده است لزوم رجعت دوباره به مفاهیم اخلاقی در سطح روشنفکران مطرح شود. این بستر و مقام جایگاهی است که ادیان توحیدی می‌توانند نظریه‌ها و مفاهیم و معانی عمیق و کاربردی را به دنیا نظر و عمل ارائه دهند.

اخلاق و سیاست دو مفهوم مهم، پیچیده و پایدار در حکمت عملی هستند که بر خلاف حکمت نظری به دنبال جنبه رفتاری و عملی اندیشه و سامان دادن به انسان و جامعه می‌باشند. این دو مفهوم به هم پیوسته در اجتماع بشری نقش تعیین کننده‌ای در سلامت جامعه دارند تا جایی که می‌توان گفت اخلاق در زمین سیاست رشد و نمو می‌کند و سیاست نیز در فقدان اخلاق به بیراهه و فساد کشیده می‌شود. نسبت اخلاق و سیاست از مسائلی است که از دیر باز مورد توجه متفکران بوده و تقریباً در تمام دوران‌ها و تمدن‌ها از پرسش‌های اساسی اندیشه سیاسی محسوب شده است (اسلامی، ۱۳۸۹: ۵۷ به نقل از احمدی طباطبایی و میرعابدینی، ۱۳۹۷: ۱۱۸).

در یک جمع‌بندی اجمالی، نبود یک تئوری درست و مناسب و همچنین ضعف در طراحی مدل‌های بومی، می‌تواند امیدها و تمذنی یک جامعه را به در یوزگی و یاس و واگشتگی درون سیاست‌های رقیب و بیگانه تبدیل کند. نبود یک نظریه اخلاقی در حوزه حکمرانی می‌تواند تمام ارزش‌های دولتی (تولیدی، تنظیمی و توزیعی) را به شکست بکشاند و باعث اعوجاج در اهداف و متناظر آن پیامدهای منفی اجتماعی و فرهنگی و آثار فاجعه بار در بلند مدت شود. لذا نظریه حکمرانی اخلاقی می‌تواند بدیل خوبی برای مدیریت دولتی با رویکرد اخلاقی باشد.

با توجه به اهمیت و ضرورت مقوله حکومت و تاثیر آن بر سعادت بشر از یک سو و هزینه‌های مترتب بر نادیده انگاشتن آن بر روی جامعه و کل جهان پیرامون از سوی دیگر، پیامبران به ترسیم الگوی جامعه (مدینه) آرمانی و الهی بر اساس آموزه‌های توحیدی کرده‌اند. در این میان پیامبر اسلام به عنوان خاتم الانبیاء (ص) و ائمه معصومین (ع) به عنوان مفسران حقیقی اسلام، در موقعیت‌های متفاوت و از ابعاد مختلف به تشریح حکمرانی متعالی و جامعه آرمانی اسلامی پرداخته‌اند. بر این مبنا است خداوند به خلق عظیم ایشان اشاره دارد^۱ و رسول اکرم (ص) هدف از بعثت خویش را اکمال اخلاق نیکو و مکارم اخلاق معرفی می‌کند^۲. قرآن یکی از ویژگی‌های مهم اخلاقی پیامبر (ص) را که در حکمرانی ایشان متجلی بود نرم

۱ وَآتَكَ لَمَلِي خُلُقٍ عَظِيمٍ (القلم/۴)

۲ عَلِيٌّ بْنُ مُوسَى الرَّضَا عَنْ أَبِيهِ ع قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ص عَلَيْكُمْ بِمَكَارِمِ الْأَخْلَاقِ فَإِنَّ رَبِّي بَعَثَنِي بِهَا وَإِنَّ مِنْ مَكَارِمِ الْأَخْلَاقِ أَنْ يَغْفُوَ الرَّجُلُ عَمَّنْ ظَلَمَهُ وَ يُعْطِيَ مَنْ حَرَمَهُ وَ يَصِلَ مَنْ قَطَعَهُ وَ أَنْ يَعُودَ مَنْ لَا يَعُودُ (وسائل الشيعه- ۱۷۴: ۱۲).

خوبی معرفی می کند که باعث اعتماد و اطمینان شهروندان به ایشان و حکومتشان شده بود^۱. همچنین امیر المومنین(ع) در خطبه ۳۴ در مورد وظایف و اهداف حکومت اسلامی و نحوه تعامل مردم و حاکمان به مصادیق اخلاقی مهمی اشاره می کند^۲. مانند این که همواره در رهنمودهای خالصانه نسبت به شما بکوشم. و در تأمین رفاه در زندگی همگانی، تمامی وسایل ممکن را فراهم سازم. و در تربیت و تعلیم همگان در سطح گسترده کوتاه نیایم. و در نظارت بر رفتار و کردار شما - بر نهج حق - پیوسته هوشیار و هشداردهنده باشم. نگاه حقمدارانه و تکلیف گرایانه تعاملی بین دولتمردان و شهروندان و شهروندان با محیط و همنوع خویش از نوعی تربیت اخلاقی توحیدی سرچشمه می گیرد که می توان اوج بی کران آموزه های وحیانی اسلامی را در ژرفای کلام امیرالمومنین(ع) و سنت راستین اسلامی در همین خطبه کوتاه مشاهده کرد؛ که در آن اوصاف و وظایف شهروند و شهریار اخلاقی را به کمال و دقت بیان نموده است.

پرواضح است، حکمرانی اسلامی، حکومتی است که بر اساس اعتقادات توحیدی و سنت اخلاقی نبوی شکل گرفته باشد. بنابراین کشف و فهم الگوی حکمرانی اخلاقی مدنظر نبی اکرم(ص) و حضرات معصومین(ع) که باعث رشد مکارم اخلاق جامعه شود، برای حاکمان جوامع اسلامی یک ضرورت و الزام اجتماعی و اقتصادی و فرهنگی می باشد. شناخت الگوی حکمرانی اخلاقی اسلامی می تواند در سیاست گذاری های عمومی نقش پر رنگی داشته باشد و جامعه را از تذبذب و اعوجاج که باعث رنجش روح جمعی و از بین رفتن سرمایه های اجتماعی و اعتماد عمومی می شود مصون دارد. و جامعه اسلامی را از غلطیدن در دامان سبک های و الگوی غربی و شرقی نجات دهد.

در نهایت سهم یاری این پژوهش عبارت است از:

۱- امکان ارزیابی رویکردها و بصیرت های جدید در حوزه اندیشه های سیاسی و مدیریتی و به وجود آوردن شاخص های برای نقد نظریه های موجود با توجه به الگوی آرمان شهر اسلامی؛

۲- امکان تهیه شاخص های اخلاقی برای ارزیابی خط مشی ها و سیاست ها دولتی را ایجاد می کند؛

۳- و در بعد کلان تر می توان با توسعه دانش حکمرانی اخلاقی، امیدوار به خلق نظریه های اداری و مدیریتی جدید و مناسب با متن جامعه اسلامی بود.

مرور ادبیات و پیشینه مربوط

ادبیات و پیشینه داخلی:

^۱ لوکنت فظاً غلیظ القلب لانفضوا من حولک: چنانچه تو ای پیامبر تندخوی و سنگدل می بودی همانا [مردم] از پیرامونت پراکنده می شدند. (آل عمران: ۱۵۹).

^۲ أیها الناس، إن لی علیکم حقاً و لکم علی حق. فأما حقکم علی فالنصیحة لکم، و توفیر فیئکم، و تعلیمکم کی لا تجهلوا، و تأدیبکم کیما تعلموا. و أما حقی علیکم، فالوفاء بالبیعة، و النصیحة فی الهدی و المغیب، و إجابة حین أذعوکم، و الطاعة حین آمرکم(نهج البلاغه/خطبه ۳۴)

• یونس فرقانی (۱۳۹۴) در پایان نامه کارشناسی خود با عنوان: مولفه های حکمرانی بد در قرآن؛ مطالعه موردی: مولفه های حکمرانی فرعون در بیان قرآن به تبیین مدل حکمرانی ظالمانه و ضد توحیدی پرداخته است و مقوله حکمرانی خوب را نوعی توطئه غربی و در راستای جهت دهی به سیاست ها کلان کشورها به سمت اندیشه و منافع جریان سلطه جهانی می داند که در نهایت به غربی سازی جهان می انجامد.

محقق با بهره گیری از آیات قرآن کریم در باب نحوه حکمرانی طاغوتیان که نمود آن در حکومت فرعون تجلی می یابد به تشریح و توصیف نحوه حکمرانی فرعون می پردازد و آن را حکمرانی بد می نامد. سوال اصلی این تحقیق این است که حکمرانی فرعون در قرآن دارای چه ابعاد و مولفه ها و نتایج و پیامدهای است؟ در الگوی تحقیق، حکمرانی از منظر قرآن دارای دو بعد باطنی، و ظاهری است و باطن آن که نسبت حکمرانی با خداوند است، در ظاهر آن که نسبتش با مردم را شامل می شود. هر یک از این ابعاد دارای سه بخش نگرش، رویکرد و عملکرد هستند که به ترتیب بر یکدیگر اثر گذارند. غفلت از خداوند، بی توجهی به حقیقت و پیروی از منافع، نگرش و رویکرد حکمرانی فرعون در نسبت با خداوند بوده و تکذیب، عصیان، طغیان، فساد و فسق عملکرد آن هستند، ادعای ربوبیت و استکبار نگرش و رویکرد حکمرانی فرعون در نسبت با مردم است. عملکرد آن در این بعد نیز شامل تضعیف مردم، استبداد رأی، ظلم و بی عدالتی، دستگاه تبلیغاتی وسیع و سرکوب مخالفان است.

• زهرا پیروزی (۱۳۹۳) در پایان نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان: تأثیر اخلاق حاکمان و مدیران بر اخلاق شهروندان در شکل گیری عدالت اجتماعی (از منظر نهج البلاغه) به مقوله عدالت در حکمرانی مدیران و سیاست گذاران و با تشریح و تبیین رفتار عادلانه کارگزاران و تأثیر آن بر رعیت و شهروندان را تحلیل و تبیین می کند. نویسنده ابرام دارد برای دستیابی به عدالت اجتماعی باید تمام عوامل عدالت که شامل: تقوی، حاکم و کارگزاران عادل و هم چنین مردم عدالت خواه است، در یک چارچوب کامل در کنار هم دیده شود. این تحقیق به یکی از ظهورات و ملکات اخلاقی که همان عدالت است از منظر امام علی (ع) پرداخته است البته دایره اخلاق و فضایل اخلاقی می تواند وسیع تر در نظر گرفته شود.

• کرباسیزاده و ذوققاری (۱۳۹۳) در مقاله بررسی تطبیقی شهر خدای آگوستین و مدینه ی فاضله فارابی با رویکرد تطبیقی به خوانش دیدگاه دو متفکر و متأله^۱، پرداخته است.

نویسنده گان به روش مطالعات تطبیقی به بازخوانی اندیشه دو فیلسوف الهی بزرگ در زمینه ی فلسفه ی مدنی آگوستین و فارابی در کتاب شهر خدا، اثر آگوستین و کتاب آراء اهل مدینه فاضله، اثر فارابی می پردازند. در ابتدا، مفاهیمی کلیدی نظیر شهر، عدالت و سعادت مورد بررسی قرار گرفته و سپس مبانی نظری آنها در این دو اثر مقایسه شده است. مبنای نظری آگوستین آموزه های

^۱ -تأله، اصطلاحی در فلسفه و عرفان، به معنی ژرف اندیشی در حکمت الهی است.

کتاب مقدس درباره ی دو نوع طبیعت انسانی است و مبنای فارابی مدنی الطبع بودن انسان. این تفاوت دیدگاه، منجر به پیدایش دو نظام حاکمیتی متفاوت بر شهر یا مدینه شده است. آگوستین بر شهروندان تکیه دارد و فارابی بر رئیس مدینه. به طور کلی در بررسی این دو کتاب، مشخص شده که اندیشه ی آگوستین در فلسفه ی مدنی بیشتر صبغه ی کلامی و اندیشه ی فارابی پی رنگ فلسفی دارد.

- سیدعلی حسینی تاش و قادر علی واثق (۱۳۹۳) در مقاله: حکمرانی خوب و ارائه حکمرانی شایسته بررسی و شاخص های این دو از دیدگاه امیرالمؤمنین علی(ع) به تبیین حکمرانی شایسته از منظر امام علی(ع) پرداخته است. محقق ابتدا حکمرانی خوب را نقد و بررسی می کند، سپس به تبیین حکمرانی شایسته که در واقع، مصداق بارز و عینیت خارجی آن حکومت نبوی و علوی است. می پردازد:

نویسندگان بر این موضوع تاکید دارند که حکومت از دیدگاه اسلام، دارای یک شکل و یک محتوا است. در متون اسلامی معتبر، در مورد شکل حکومت مباحث زیادی وجود ندارد، بلکه به اقتضای زمان و مکان، تعیین صوری حکومت به به خود مردم واگذار شده است. اما در مورد محتوا، اسلام ویژگی های زیادی را مطرح می کند که اگر آن شاخصه ها موجود باشد، حکومت شایسته تحقق می یابد. این شاخص ها نیز به صورت کلی به وسیله خداوند، و به صورت مبسوط توسط انبیا و اولیا الهی بیان گردیده است. حکمرانی شایسته دارای شاخص های بسیاری است که در این نوشتار، تنها پاسخ گویی، شفافیت، قانون محوری، مبارزه با فساد، اثربخشی و کارایی پرداخته شده است.

در نهایت برای این موضوع ابرام دارند که حکمرانی شایسته و حکمرانی خوب در برخی واژه ها و اصطلاحات اشتراک لفظی دارند لیکن از نظر محتوا و فلسفی دارای دو نوع جهت گیری متفاوت هستند که همان دو گانه انسان گرایی (اومانیزم) و توحید گرایی (و خدامحوری) است.

- مهرداد کیانپور (۱۳۹۲) در پایان نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان: ارزیابی مدل حکمرانی خوب و پیشنهاد مولفه های مدل حکمرانی اسلامی به نقد مدل حکمرانی خوب از منظر دینی می پردازد. دغدغه محقق ابتدا فهم و نقد مدل حکمرانی خوب و سپس تبیین ابعاد الگوی حکمرانی دینی است.

این تحقیق به ارزیابی مدل حکمرانی خوب از منظر کارایی عملی و مفید بودن پرداخته و نظریه های پشتیبان آن مانند نظریه لیبرال دموکراسی، سکولاریسم، اومانیزم را توصیف و نقد کرده است و در نهایت محقق به این نتیجه رهنمون شده است که این مدل با مبانی، اصول و اقتضات اسلامی در قرائت حداکثری از دین ناسازگار است. البته می توان از برخی شاخص ها نظیر قانون گرایی، شفافیت، حق اظهار نظر و پاسخگویی، ثبات سیاسی و عدم خشونت، اثربخشی، کیفیت مقررات، مبارزه با فساد در مدل دینی استفاده نمود.

• روح ... طراوت (۱۳۹۲) در پایان نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان: مقایسه اخلاق شهروند جهانی کانت و مدینه فاضله فارابی به امکان یافت یک نظام اخلاقی از منظر فلسفه کانت و فارابی برای اخلاق شهروندی می پردازد. دغدغه اصلی در این تحقیق پاسخ به این مسأله است که آیا از دل نظام فلسفی و اخلاقی کانت و فارابی می توان عناصری را برای دست یابی به اخلاق شهروند جهانی یافت؟ نویسنده با تبیین دقیق دیدگاه های کانت و نحوه تحقق شهروندی اخلاقی در رویکرد کانتی و نگاه فلسفی فارابی و روشن کردن نقاط تمایز اخلاق کانتی و مدینه فاضله فارابی، این نتیجه حاصل می شود که در دنیای کنونی و برای به دست آوردن اخلاق شهروند جهانی نه صرف اندیشه های کانت و فارابی که آراء دیگر فلاسفه نیز می بایست برای دست یابی به یک نظام واحد به طور واضح و متمایز مورد مذاقه قرار گیرند .

• سیدمحمد رضا مدرسی (۱۳۹۱) در مقاله: جایگاه اخلاق در مدینه فاضله فارابی به تشریح جایگاه اخلاق در نظریه مدینه فاضله فارابی می پردازد.

این مقاله به تبیین ارکان مدینه فاضله فارابی و شرایط رئیس و نایب رئیس و سایر حاکمان مدینه و شرایط و صفاتی که وی برای آنها بیان کرده، پرداخته است و با ذکر وظایف مردم در این مدینه و غایت آن، که رسیدن به سعادت در پرتو تعاون، محبت و عدالت است، جایگاه اخلاق را در مدینه فاضله تبیین کرده است. فارابی، راه رسیدن به سعادت و کمال را در زندگی جمعی تحت ریاست حکیم فاضل، که دارای صفات ویژه اخلاقی است، میداند. وظیفه اهالی مدینه را اطاعت محض از ریاست مدینه دانسته است. از نظر وی، اخلاق در همه ارکان مدینه فاضله، یکی از امور اساسی به شمار می رود.

• ناظمی اردکانی (۱۳۹۱) در مقاله حکمرانی خوب با رویکرد اسلامی تاکید بر ترسیم مدل حکمرانی خوب از منظر اسلام می نماید و نبود این گو را نوعی ضایع بزرگ برای نظام ایران می داند .

• محمد کلانتری (۱۳۹۱) در پایان نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان: اهمیت چگونگی اخلاق زمامداران در بالندگی اخلاق جامعه برگرفته از سیره حکومتی امام علی (ع) به تاثیر و تأثر رفتار حاکمان بر شکل گیری و تعالی رفتار جامعه می پردازد.

این تحقیق در پی آن است که دوران حکومت امام علی (ع) را از قبل از تصدی حکومت و بعد از آن گزارش نماید و با کنکاش به سؤالاتی نظیر: نحوه شکل گیری حکومت و انتخاب حاکم از دیدگاه امام (ع) چگونه بوده است؟ ثانیاً: کار گزاران حکومت دینی باید همواره نسبت به چه مسائل اخلاقی تذکر داده شود، ثالثاً نحوه تأثیر پذیری و بالندگی جامعه از اخلاق حاکمان چگونه خواهد بود و بالاخره الگویی را که از سیره آن امام همام (ع) می توان ترسیم کرد کدام است.

• فاطمه بستانی (۱۳۹۰) در پایان نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان: اخلاق فضیلت مدار و دولت با رویکرد فلسفه اخلاق فضیلت گرا به تبیین دولت پرداخته است.

سوال اصلی این پژوهش بررسی این مسئله بوده که آیا اساساً اخلاق فضیلت مدار و این نحله اخلاقی می تواند نظریه دولتی دارای سازواری درونی با مبانی خود ارائه کند؟ بررسی مفاهیم بنیادین اخلاق فضیلت نشان می دهد که محوری ترین عنصر آن، حکمت یا عقل عملی است که سایر عناصر یعنی فضیلت و سعادت را تحت الشعاع خود قرار می دهد، به طوری که فضیلت از مجرای عقل عملی در شخصیت نهادینه می شود و سعادت، خود دست یافتن یا دارا شدن حکمت عملی است. در راه رسیدن به این عنصر اساسی که یک توانایی عقلی است، جامعه و بالتبع دولت باید فضا را برای خودش کوفایی فراهم سازد که این امر مستلزم دفاع از آزادی مثبت در مسیری کمال گرایانه می باشد. دولت فضیلت مدار در عرصه ی عمل، ترویج فضایل را در پیش می گیرد و بیش از همه بر آموزش و تربیت افراد تأکید می ورزد.

ادبیات و پیشینه تحقیق خارجی

در این بخش ما به بحث و بررسی موضوع تحقیق در منابع انگلیسی پرداختیم لیکن عنوانی که با موضوع رساله ارتباط تام و کامل داشته باشد نیافتیم ولی برخی منابع که از منظر فلسفی و اجتماعی، سیاسی و مدیریتی به موضوع پرداخته بودند را احصا نموده که در ادامه تشریح می نمایم.

• آری سلمینین^۱ (۲۰۱۰) ویراستار علمی کتاب حکمرانی اخلاقی سعی کرده است از منظر شهروندان به تعریف حکمرانی اخلاقی به صورت مبسوط بپردازد. این کتاب که در قالب مجموعه مقالاتی پیرامونی حکمرانی اخلاقی است که درصدد تبیین نقش شهروندان در تعریف اصول حاکم بر حکمرانی اخلاقی است و سعی گردآوران در تعریف یک روش معنادار و عینی برای مطالعه موضوع حکمرانی اخلاقی است. نتایج این کتاب را می توان در بهبود اخلاق سازمان های عمومی، آماده سازی طرح های قانونی و تدوین استانداردهای اخلاقی برای دولت و شهرداری ها به کار برد.

دیدگاه شهروندی به طور معمول سه موضوع اصلی را پوشش می دهد: ارزش ها، مشارکت و پاسخگویی. اول اینکه، تا جایی که به حاکمیت دموکراتیک مربوط است، ارزش های اخلاقی در جامعه مورد بحث قرار می گیرند. دوم، نشانه مهم نقش شهروندان در جامعه در دسترس بودن و استفاده از کانال ها برای مشارکت شهروندان است. سوم، یک پیش نیاز اساسی برای شهروندان این است که خواسته های شهروندان شنیده خواهد شد. اخلاق اجرایی موضوع مورد توجه علمی و تحقیق در دهه های گذشته بوده است اصول اخلاقی سازمانی بخش مرکزی مباحثات درباره اخلاق اداری را تشکیل می دهد. اخلاق می تواند به عنوان یک مجموعه از اصول اخلاقی درک شود. آن ها می توانند در سطوح فردی، سازمانی و اجتماعی شناسایی شوند. اخلاق، که به عنوان فلسفه اخلاقی تعریف می شود، دنیایی کاملاً نظری از ارزش ها و اخلاقیات در یک سو است،

¹ Ari Salminen

واز سوی دیگر، مدیریت، جهانی است ممول از تصمیم‌گیری و اجرا با جهت‌گیری عملگرایانه است. برای ساده کردن موارد بالا: اخلاق به دنبال درست و غلط است در حالی که دولت باید کار را انجام دهد (کوپر ۲۰۰۱).

نویسنده در این مقدمه ضمن تفکیک قائل شدن بین اخلاق از بعد فردی، سازمانی و حکومتی (دولتی) بر اهمیت بعد اخیر تاکید می‌ورزد و دولت را با تمام قدرت و اختیاراتش فارغ از اخلاق نمی‌داند و این اخلاق نیز از بستر نوعی نگاه اومانستی غربی باید از مقبولیت مردمی و خواست ایشان سرمنشا گرفته باشد. از نظر کوپر دولت یک عمل است و اخلاق به عمل و فعل آن ارزش و جهت می‌دهد.

به طور کلی تحقق حکمرانی اخلاقی از این منظر نیازمند ساختارهای کلان سیاسی که دارای نوعی یکپارچگی درونی و باثبات است به همراه یک دولت کارآمد و توانمند است. برداشت ما از این منظر تاکید بر وجود سنت‌ها عرفی عمیق که فراساختارگرایانه عمل می‌کند و نوعی حکمرانی بر ساختار حکمرانی کلان که نمود آن دولت است، دارد.

• ایسا هرولنین^۱ در مقاله: نگاره اخلاق و صداقت در مدیریت عمومی و پژوهشهای مدیریتی از طریق دیدگاه شهروندی؛ در پی تبیین یک رویکردی نظری برای مطالعه رفتار اخلاقی است که برای مدیریت دولتی و محققان مدیریت کاربردی است.

منزل^۲ صراحتاً بر تازگی رویکرد مدیریت اخلاق کنونی تاکید دارد: مدیریت اخلاق یک امر جدید نیست؛ چیزی که تازگی دارد این است که ما چگونه به آن فکر می‌کنیم. اگر ما در مورد آن به عنوان یک تلاش سیستماتیک و آگاهانه برای ترویج یکپارچگی سازمانی فکر کنیم، ... پس چیزی به عنوان مدیریت اخلاق وجود دارد. اگر ما در مورد آن به عنوان "کنترل" فکر کنیم، آنگاه می‌توان ادعا کرد که می‌تواند چیزی باشد که به مدیریت اخلاقی موثر نزدیک شود.

نویسنده ابتدا دو رویکرد و روایت کلان از اخلاق در دو پارادایم نسبیست‌گرایی و عینیت‌گرایی ارائه می‌کند و به تحلیل مفروضات فلسفی رفتار اخلاقی می‌پردازد که در جدول (۱) نمایان شده است:

جدول ۱. طرحی برای تجزیه و تحلیل فرضیات در مورد ماهیت اخلاق و صداقت.

نسبیست‌گرایی Relativism	عینیت‌گرایی Objectivism	
اخلاقیات و صداقت توسط ادراکات فردی در بستر فرهنگ ایجاد می‌شوند.	اخلاق و صداقت چیزی واقعی، حقیقی و مستقل از افراد و فرهنگ‌های آن‌ها هستند.	اخلاق و صداقت چیست؟ (هستی‌شناسی) ^۴
اخلاق و صداقت را می‌توان از طریق ادراکات متمایز فرهنگی افراد در مورد	اخلاق و صداقت را می‌توان با جمع‌آوری و تحلیل واقعیات در مورد رفتار انسان مورد مطالعه قرار داد.	چگونه می‌توانیم اصول اخلاقی و صداقت را مورد مطالعه قرار دهیم؟ (معرفت‌شناسی) ^۵

¹ Esa Hyyryläinen

² Menzel

³ integrity

⁴ ontology

⁵ epistemology

دلایل و عواقب رفتار آن‌ها مورد مطالعه قرار داد.		
یک موقعیت معین فقط به عنوان درک فردی از آن در فرهنگ اهمیت دارد.	یک موقعیت خاص، آنچه را که به عنوان اخلاق و صداقت درک می‌شود را مشخص می‌کند.	اصول اخلاقی و انسجام شخصیت در یک موقعیت خاص چه هستند؟ (طبیعت انسان ^۱)
از آنجا که ادراک فردی / فرهنگی است، تعمیم گسترده ممکن نیست.	تعمیم کلی امکان پذیر است.	آیا این امکان وجود دارد که تعمیم کلی در مورد اصول اخلاقی و شرافت در رفتار را تعمیم دهیم؟ (روش‌شناسی ^۲)

سپس نویسنده در ادامه مقاله در قالب یک نگاره به طور خلاصه سه رویکرد به رفتار اخلاقی را تبیین می‌کند که بصیرت‌های جذابی را برای محققان ایجاد می‌کند که در نگاره شماره (۲) مشاهده می‌کنیم.

جدول ۲. پیوند دادن انواع مختلف رفتار اخلاقی به اصول اخلاقی هنجاری.

رویکرد نتیجه‌گرا ^۳ به اخلاق و صداقت	رویکرد فضیلت‌گرا ^۴ به اخلاق و صداقت	رویکرد وظیفه‌گرا ^۵ به اخلاق و صداقت	
اهداف ^۶	عادت ^۷ (ملکات نفسانی)	احساسات ^۸	اصول کلی موثر بر رفتار
معرفت‌شناسی (اخلاق) فایده‌گرا	نظریه فضیلت (اخلاق فضیلت)	تئوری وظیفه (اخلاق زیست‌شناختی)	تئوری اخلاقی مناسب

¹ Human Nature

² Methodology

³ Consequence Approach

⁴ Virtue Approach

⁵ Duty approach

⁶ Goals

⁷ Habits

⁸ Sentiments

اصل مناسب در نظریه اخلاق	"بزرگ‌ترین موفقیت برای بیش‌ترین تعداد مردم" (جان استوارت میل)	"فضایل که ما نخست از آن‌ها پیروی می‌کنیم" (ارسطو)	"براساس این اصل که از طریق آن می‌توانید به یک قانون جهانی تبدیل شوید، تنها براساس این اصل عمل کنید". امانوئل کانت
الگوی توسعه یافته مفروضات	نتایج مورد انتظار... عمل... تبیین و توجیه	ملکات و توانایی های درونی... تمرین و ممارست... زنجیره ای از عملها... ویژگی های معنوی	احساسات... عمل... پیامد
سنجش و اندازه گیری عوامل کلیدی برای حفظ اخلاق و صداقت در سازمان ها.	تعیین اهداف سازمانی که به حداکثر رساندن «رفاه» افراد و حامیان آنها کمک می‌کند.	حمایت از شیوه های سازمانی که شخصیت اخلاقی افراد را تشکیل می‌دهند.	تاکید بر قوانین اخلاقی و استانداردهای اخلاقی در سازمان ها.
نمونه‌هایی از ابزارهای مدیریت اخلاق مناسب.	حسابداری اجتماعی و اقدامات دیگر برای حمایت از مسیولیت اجتماعی سازمان‌ها، آموزش اخلاقی.	بازبینی اصول اخلاقی و پاداش، آموزش اخلاقی.	ارزش‌های ارزش‌های اخلاقی، کدهای رفتاری، آموزش اخلاقی.

منطق این مقاله بر مبنای فهم رفتار (فعل عینیت یافته) و درک معنا (نیت ذهنی) نهفته در درون عامل است. بی شک یکی از عوامل مهم در تبیین نیت، فرهنگ و فلسفه و ایدئولوژی است. در نهایت نویسنده با تحلیل رویکرد های اخلاقی به نحوه کاربرد آن می پردازد.

سه رویکرد اخلاقی، بر موضوعات متفاوتی تاثیر دارد و تجویزهای متفاوتی را ارائه می دهند: رویکرد نتیجه گرا بر قدرت مندان و مدیران و تصمیم گیران سازمانی؛ رویکرد فضیلت گرا بر فرهنگ سازمانی؛ و رویکرد وظیفه گرا بر موقعیت ها و شرایط وبسترها. به نوعی نویسنده بر نسبت شناسی توصیفی اخلاقی تاکید دارد. سهم القدر دانش افزای این مقاله تاکید بر فهم نظریه های اخلاقی از منظر فلسفی و روش شناسی مناسب برای تحقیق در حوزه اخلاق و اداره است.

- سالمینن و وینامکی^۱ (۲۰۰۶) در مقاله اخلاق اداری^۲ تاکید فراوانی بر کاربرد روش مقایسه ای به عنوان یک روش موثر و کارآمد برای تحقیق در حوزه اخلاق اداری دارد. دغدغه اصلی این مقاله شناخت یک روش تجربی برای بررسی موضوعات اخلاقی در سازمان ها اداری است. این مقاله به یکی از دغدغه مهم در مطالعات اخلاق اداری پرداخته است و سعی نموده است تا با رویکرد تجربه گرا مدلی را برای انجام تحقیقات اخلاق اداری ارائه کند. نویسندگان مقاله تاکید دارند که سیاستگذاران، مجریان دولتی و دانشگاهیان به طور فزاینده ای از یافته های مقایسه ای، تلاش های چند ملیتی و تحقیقاتی چند فرهنگی طرفداری و استقبال می کنند. تا آنجا که به مقایسه در

¹ Ari Salminen and Olli-Pekka Viinamäki

² THE STUDY OF ADMINISTRATIVE ETHICS: A COMPARATIVE APPROACH

اخلاق اداری مربوط می شود، تعداد زیادی از مسائل اخلاقی مورد بررسی قرار گرفته است. تلاش های صورت گرفته در این حوزه شامل: تفاوت های فرهنگی، سیستم های اخلاقی، حقوق مدنی و عدالت اجتماعی، حکومتداری خوب، ارزش های به طور کلی مشترک، مدیریت عمومی اخلاقی و آموزش اخلاقی کارمندان دولتی می شود.

همانطور که اوین^۱ (۱۹۹۰) معتقد است ماهیت تحقیقات اجتماعی کم و بیش مقایسه ای است؛ هر پدیده ای^۲ همیشه در ارتباط با پدیده های دیگر درک می شوند. علاوه بر این، مقایسه اغلب به عنوان بررسی سیستماتیک تفاوت ها و شباهت های نظریه ها، مدل ها و پدیده ها تعریف می شود. مقایسه در اینجا به عنوان یک روش شناختی در تحقیقات اخلاق مدیریتی ارایه شده است. مطالعه مدیریت دولتی، از جمله اصول اخلاقی اجرایی، نیازمند مقایسه به منظور کشف کلیات، قواعد و قوانین، و دیگر ویژگی های خاص است. با توجه به رشد فزاینده تحقیقات اخلاق تطبیقی، این مقاله به بررسی ادعاها در این تحقیق می پردازد تا درکی صریح و منتقدانه از اهداف تحقیق تطبیقی، منافع دانش، و مشارکت های عملی ارایه دهد.

یکی از مقاصد مقایسه، بررسی سیستماتیک تفاوت ها و شباهت های نظریه ها، مدل ها و پدیده ها است. در تاریخ تحقیقات مدیریت دولتی، دکتترین مقایسه ای با حداقل دو حوزه اصلی در ارتباط است مطالعه. اولاً مقایسات ایدئولوژیک^۳ است، با ماکس وبر به عنوان نماینده تاریخی. در مقایسه های وبری^۴، موارد و موقعیت های منحصر به فرد مورد تاکید قرار می گیرد. او بر روی ساختن انواع ایده آل متمرکز است که به وقایع تاریخی منحصر به فرد متصل هستند. انواع ایده آل با یافته های تجربی و مشاهدات، مقایسه می شوند.

زمینه دوم مطالعه شامل مقایسات نامتقارن^۵ است، با افرادی نظیر هدی^۶ و ریگز^۷ و والدو^۸، به عنوان نماینده این جریان شناخت می شود. در این زمینه یک رویکرد مقایسه ای کمی با عدم تفاوت ها^۹ و بودن و علیت های^{۱۰} مرتبط با متغیر وجود دارد ارزشمند است. برای ریگز، تلاش برای به طور کلی مقایسه، برای موارد تجربی و برای محیط زیست (محیط اجتماعی و فیزیکی) علیت. (ریگز ۱۹۶۲؛ کانت ۱۹۷۹).

¹ Øyen

² phenomena

³ Ideographic Comparisons

⁴ Weberian

⁵ Nomothetic Comparisons

⁶ Ferrel Heady

⁷ W. Riggs

⁸ Dwight Waldo

⁹ Invariance

¹⁰ Causations

در تحقیقات مدیریت دولتی در حال حاضر، نیاز به دانش و تجزیه و تحلیل تطبیقی است. دلایل مختلفی برای مدیریت عمومی مقایسه وجود دارد در ابتدا، انطباقی ها^۱ می تواند یک ترکیبی^۲ از فعالیت های اداری و ساختارها، مدل ها و قوانین، اما همچنین می تواند هم یکنواختی در داخل و بین ایالات را برجسته کند. (جریست ۲۰۰۵)

روش تطبیقی به ترویج تئوری اداری و بهبود برنامه های کاربردی آن و همچنین توسعه شیوه های اداری مانند حکومتمداری خوب و مسئولیت اجتماعی شرکت می پردازد. مطالعات با استفاده از دیدگاه مقایسه ای، درک اصلاحات و ویژگی های فراگیر جهانی را افزایش می دهد. این راه را به سوی انتقال از دیدگاه های قومی سنتی به یک دامنه جهانی می دهد که دانش را از مکان ها و فرهنگ های مختلف ادغام می کند.

• در این مقاله تامی لیتون^۳ (۲۰۱۰) به تشریح مفهوم حکمرانی اخلاقی از منظر شهروندان با رویکرد اخلاق مراقبتی می پردازد. سوال اصلی این مقاله این است که الزامات و ملزومات حکومت خوب چیست؟ سپس محقق به تشریح ارزش های مدنظر بروکرات های دولتی و شهروندان می پردازد. این تفکیک هوشمندانه باعث تولید فهم ها و بصیرت های کاربردی در فرایند تحلیل نتایج در سیر مباحث مقاله می شود. در نهایت برای ایجاد یک سازه ارتباطی برای کاهش دوگانگی در ارزش های این دو گروه محقق، ایجاد و به کارگیری رویکرد اخلاقی را بسیار مهم می داند و نسخه علاج این عارضه را توجه به آموزه های اخلاق مراقبتی می داند. سطح این رویکرد اخلاقی از نظر نویسنده فقط حوزه فردی نیست بلکه باید به گستره وسیع امور عمومی و دولت توسعه پیدا کند:

این مقاله به ارائه توضیح و نظریه اخلاقی مرتبط با آن می پردازد و ما باید شکاف بین واقعیت اداری و انتظارات مردم در حکومتمداری خوب تشریح کنیم..... راه حل پیشنهاد شده اساساً مبتنی بر رویکرد به اصطلاح اخلاقی مراقبت است. در این رویکرد، کار اصلی اخلاق در نظر گرفته شده است که مراقبت از افراد است. با این حال، این مقاله از این ایده حمایت می کند که حوزه مراقبت، به معنای اخلاقی واقعی، می تواند و باید به جوامع و امور عمومی گسترش یابد. بنابراین، اخلاق مراقبت می تواند صورت بندی شود تا از تقسیم شدید بین عمومی و خصوصی اجتناب شود.

نویسنده ابتدا مفهوم دیدگاه شهروندی را در برداشت تبیین می کند سپس با مطرح کردن دیدگاه پدر مشفق خط سیر خود را مشخص می کند:

لازم است که مطالعه را با تعریف مفهوم نقطه نظر شهروندی آغاز کنیم. این نقطه نظر دارای دو مفهوم عمده در زمینه مدیریت دولتی است. اول اینکه، نیازها و علایق شهروندان را مشخص می کند که خودشان در رسیدگی به امور اداری مهم هستند. دوم، نقطه نظر شهروندی می تواند نماینده قانون گذاران "یا کارمندان دولتی" مدافع شهروندان باشد. بدیهی است

¹ Comparativists

² Kaleidoscope

³ Tommi Lehtonen

که این دو معنای لزوماً یک‌سان نیستند. از زمان باستان، سنت (پدرانه مشفق)¹ مدیریت دولتی تأکید کرده‌است که خردمند و عادل قانون گذار می‌داند و یا باید بداند که چه چیزی برای اتباع یا شهروندانش بهتر است. این حاکم لزوماً نباید یک پادشاه مستقل باشد؛ همچنین می‌تواند یک دولت جمعی باشد، حتی یک دولت منتخب که به طور دموکراتیک انتخاب شده‌است.

نویسنده با تشریح منظور خود از رویکرد اخلاق مراقبتی دامن آن را از مفهوم نگاه پدرانه و بالا به پایین افلاطونی پیراسته می‌کند و با تأکید بر نگاه روسو به دولت، رفاه شهروندان را به عنوان خیر کلان در نظر می‌گیرد و این خیر و هدف از بستر شهروندی و آمال و آرزوهای آنها می‌گذرد.

مفهوم حکمرانی اخلاقی از نظر این مقاله یک مفهوم هنجاری است. البته نه صرفاً در نظر و توصیف، بلکه در عمل. حاکمیت اخلاقی، نشان دهنده اقدامات اداری، روش‌ها و سیاست‌هایی است که معیارهای مورد نیاز برای رفتار اخلاقی خوب یا قابل قبول امور عمومی را برآورده می‌کنند، مانند مدیریت عمومی، مراقبت‌های بهداشت عمومی، آموزش و پرورش، و امنیت اجتماعی. در زمینه مدیریت دولتی، رفتار اخلاقی خوب یا قابل قبول، اغلب از بعد عدالت، انصاف، برابری و یکپارچگی تعریف می‌شود. بنابراین، حکمرانی اخلاقی عبارت است از عدالت ولی نه صرفاً توصیفی. به طور کلی سطح بحث در این مقاله به سطح کارمند دولت تنزل می‌یابد و سطوح مربوط به سیستم حکمرانی و خط مشی و سیاست‌ها و تدابیر دولت کمتر مطرح می‌شود.

در آخر مقاله نویسنده ضمن تأکید بر اخلاق مراقبتی² معنای مراقبت از منظر فمینیستی را قبول مسئولیت و همدلی در قبال آحاد شهروندان و توجه به آنها تعریف می‌کند نه صرفاً پرداختن به آرزوها و نیازهایی شخصی و سازمانی کارکنان.

• هوسمر³ در مقاله برنامه ریزی راهبردی به عنوان مقوله مهم اخلاقی (۱۹۹۴): با تأکید بر این که موضوع اخلاق دیگر یک جنبه حاشیه‌ای و جانبی نیست و باید به درون برنامه‌های کلان راهبردی شرکت برگردد تا اعتماد و اطمینان را به ذی‌نفعان شرکت القاء کند و به نوعی تعهد به اهداف مشترک را درون سازمان نهادینه نماید. این مقاله ابتدا به این سوال می‌پردازد که آیا ممکن است استراتژی شرکت را بر پایه "مبانی استدلال اخلاقی" ایجاد کند و دوم اینکه آیا هر حسی از حساسیت اخلاقی برای انجام این کار ارزشمند است. به طور خلاصه، این مقاله سوال خواهد کرد که آیا یکپارچگی "هدف مشترک" به عنوان یک جز اصلی در فرآیند برنامه‌ریزی استراتژیک گنجانده شده‌است یا نه؟.

اخلاق باید محور و مرکز کلیت سازمان باشد نه امری جنبی و حاشیه‌ای. یکپارچگی، هدف مشترک در طول بسیاری از کارهای اولیه در استراتژی شرکتی، و یک موضوع عمیق بود. سایمون قطعاً این دیدگاه را به اشتراک گذاشت؛ او در کار مشهور خود توضیح می‌دهد (۱۹۴۷: ۴۷) تصمیمات اداری در زمینه سازمانی همیشه دارای محتوای اخلاقی و امر

¹ Paternalistic

² Careethical

³ Larue Tone Hosmer

محتوای بود. یک پیشنهاد برای استراتژی سازمانی این است که سازمان را به محیط اجتماعی و سیاسی خود مرتبط سازد به طوری که استراتژی شرکت ها با ساختار صنعت و محیط اقتصادی ارتباط برقرار می کند (هوسمر، ۱۹۹۴: ۱).

نویسنده ضمن تفکیک دو دیدگاه کلی به آموزش اخلاقیات در سازمان تاکید دارد که اخلاق امکان آموزش در سازمان را دارد. در این مقاله به طور خلاصه به بحث در مورد روش هایی می پردازد که در آن اصول اخلاقی را می توان در فرآیند مدیریت استراتژیک در نظر گرفت.

به طور کلی این مقاله به موضوع اخلاق در سطح شرکت و سازمان های تجاری می پردازد و این که موضوع اخلاقیات محتوای معنا را برای سازمان بازرگانی به ارمغان می آورد و آن را نمی توان نادیده گرفت و باید در سطح برنامه ریزی استراتژیک و راهبردی مقوله اخلاقیات و شخصیت معنوی و مسئولیت اجتماعی - ارزشی سازمان را به دقت تبیین کرد تا سودآوری و حیات اقتصادی سازمان را تضمین نمود.

- ماکریدمترس (۲۰۰۲)^۱ در مقاله: مواجه با معضلات اخلاقی در مدیریت دولتی: الزامات مدل (ALIR) از استدلال اخلاقی. از منظر تاریخ تکون فلسفه اخلاق به نکته جالبی اشاره می کند او با اشاره به مطرح شدن امر اخلاقی و درونی بعد از امور طبیعی و متافیزیکی چنین برداشت می کند که در حوزه مطالعات اداری نیز ابتدا امور ساختاری و مادی مطرح و سپس صیروت تاریخی ما را امروز به بحث اخلاقیات و معنویات رسانده است. زیرا بسیاری از سوالات و مشکلات ریشه در این امور دارد.

در تاریخ فلسفه، اخلاق در میان نخستین مسائل مورد بررسی قرار نگرفت، بلکه به عنوان یکی از آخرین موارد مورد مذاقه قرار گرفت. یک روند مشابه در تاریخ اندیشه اداری در مورد استانداردهای اخلاقی در حوزه حکمرانی و اداری دیده می شود. در حالی که در فلسفه نگرانی در مورد طبیعت - فیزیک - قبل از نگرانی در مورد دنیای درونی قرار داشت، در تکامل تفکر و نظریه اداری به تدریج توجه از جنبه های صرفاً ساختاری و عملکردی سازمان و مدیریت به سوالات در مورد رهبری و انگیزه ابتدا و سپس به رفتار مناسب در معیارهای اخلاقی و هنجاری خاص رسیده است. اگر اصول اخلاقی بعد از فیزیک در فلسفه به وجود آمده است، در تجزیه و تحلیل اصول اخلاقی و سازمانی، مسائل اخلاقی پس از نگرانی های اولیه در مورد مشخصات رفتار قانونی براساس عوامل "بیرونی" مطرح شدند. تمرکز تحلیل اصول اخلاقی به جنبه هایی از ابعاد ارزش و هنجاری مدیریت معطوف شده است؛ و اینکه چگونه و تا چه حدی توسط یک کارمند دولتی در موسسات عمومی، درونی شده و به آنها احترام می گذارند. (ماکریدمترس، ۲۰۰۲: ۲۵۲). بدیهی است که برتری فضیلت در گفتمان سقراطی بر این مفهوم استوار است که تنها عمل آگاهانه و هدفمند را می توان از نقطه نظر اخلاقی و براساس معیارهای اخلاقی ارزیابی کرد. در واقع، سقراط یک ایده یکپارچه و جامع در مورد اخلاق و شادی ارائه داد و استدلال کرد که اخلاق در مورد دانش چیزهای خوب در زندگی است.

¹ Anthony Makrydemetres

² Internalized

نویسنده در بخش اصلی مقاله به نقد مدیریت دولتی نوین از منظر اخلاق می پردازد و تاکید دارد پس از اتخاذ مدل بوروکراسی ایده آل وبری، که از سنت مدرنیست به ارث برده می شود، مدخلی از مدیریت دولتی را مد نظر قرار می دهد، انتقاد شدید را به همراه می آورد؛ به خصوص در زمینه تلاش های پسا مدرنیستی برای تغییر از سلسله مراتب و کنترل به تعامل مستقل و مذاکره در میان شبکه های سیاسی. بنابراین، مدیریت عمومی جدید به عنوان جایگزینی برای مدیریت بوروکراتیک قدیم ظاهر می شود.

با این حال، به عنوان هدف این است که رادیکالیزه شدن مدرنیته، نه اضمحلال آن، استراتژی اصلاحات اخلاقی در بخش دولتی، چالش های بزرگی را که بر کیفیت دموکراسی، حاکمیت قانون، روحیه و اخلاق در خدمات عمومی و دولت تعامل با جامعه مدنی ایجاد می کند. در واقع، آنچه که ممکن است به عنوان سرچشمه های فکری در قلمرو عمومی شناخته شود، که سنگ بنای یک اخلاق اداری یکپارچه را تشکیل می دهد.

واضح است که وظیفه اصلی، تقویت صلاحیت اخلاقی و ابعاد سازمان ها و نهادهای دولتی با پیشرفت نوعی تفکر اخلاقی است که به اندازه کافی، جامع و مانع است. در جوامع سازماندهی شده، اگر نه بوروکراتیک، اغلب مواردی است که استانداردهای اخلاقی و معنوی نه به عنوان محدودیت هایی که به جای اهداف مشروع مورد توجه قرار می گیرند، وارد می شوند. به همین دلیل آنها تمایل دارند که در روند تصمیم گیری واقعی نادیده گرفته شوند یا حتی نادیده گرفته می شوند. در نتیجه، اداره و مدیریت از اخلاق و معنویت جدا می شود.

در اینجا اخلاق به عنوان نهاد، هنجارها و ارزش ها در نظر گرفته شده است که رفتار رسمی را در خدمات عمومی هدایت می کند. همچنین استدلال شده است که فضیلت مطلق مدیریتی متشکل از اجزای مدل ALIR است. این مدل نه تنها یک تلاش برای ترکیب ابتکاری - اکتشافی ارزش ها¹ را ارائه می کند؛ بالاتر از همه این است که بر اهمیت قرار دادن معنویت و اخلاق اول در مدیریت عمومی تاکید می کند.

• ناهم امریج² (۲۰۱۳) و همکارانش در مقاله: رابطه بین پاسخ دهی و ارزشیابی: اخلاق و حکمرانی اخلاقی در علوم اجتماعی با بحث در حوزه فلسفه اخلاق و تعریف حکمرانی اخلاقی و لزوم توجه به اخلاق پژوهش در علوم می پردازد. و این که چگونه برخی ساختارهای بوروکراتیک اخلاقی سیاست های تحقیقاتی را هدایت و کنترل می نماید و یا به آن جهت و سو می دهد.

هنگامی که اصول اخلاقی به دانشجویان پزشکی آموزش داده می شود، تمایز بین "اصول اخلاقی"، "قانون" و "دستورالعمل های حرفه ای" معمول است. ما آن ها را تشویق می کنیم که در مورد تفاوت بین آنچه که باید انجام شود و آنچه که الزامی است فکر کنند. البته یک رابطه بین رهنمودها، قانون و اصول اخلاقی وجود دارد و ما می توانیم آن را فقه

¹ Heuristic Synthesis of Values

² Nathan Emmerich & Zachary M Schrag & Laura Stark & Will C van den Hoonard

می‌نامیم. با این حال، آن‌ها متمایز هستند. در مقابل، کم‌تر معمول است که توجه مشابهی به تفاوت بین "اصول اخلاقی" و "حکمرانی" داشته باشیم.

این مقاله تاکید بر لزوم بازاندیشی پیرامون مفهوم همجواری دو مفهوم مهم اخلاق و سیاست و نقد کلیشه‌های تنافر اخلاق و سیاست و حوزه‌های دیگر اجتماع دارد.

نوآوری در تحقیق:

بر اساس جستجو محقق در منابع دانشگاهی و سایت‌های علمی رساله یا تحقیقی با محوریت اخلاق در حکمرانی که در پی تدوین یک نظریه حکمرانی دولتی بر مبنای اخلاقیات دین اسلام باشد موجود نبوده است. البته به مباحث اخلاق مدیریتی به صورت منفرد نه نظامند پرداخته شده است ولی ویژگی این رساله نظامند بودن و معطوف به حکمرانی.

تحقیقات صورت گرفته در حوزه اخلاق و حکمرانی عمدتاً بدون تبیین علمی در حد بیان گزاره‌های منفرد و نوعاً عدم تمیز اخلاق فردی و حکومتی و اختلاط این دو با یکدیگر بسنده شده است. در بیشتر تحقیقات تمرکز بر اخلاق مدیر یا اخلاق حرفه‌ای است تا حکمرانی اخلاقی، در این تحقیق نوعی رویکرد کلان و نظامندی به مقوله اخلاق توحیدی-اسلامی و حکمرانی مدنظر است. همچنین تحقیقی با موضوع حکمرانی اخلاقی از منظر اسلام، یافت نشد که این امر نشان دهنده بکر و بدیع بودن موضوع حکمرانی اخلاقی است.

روش‌شناسی تحقیق:

ماهیت اصلی این تحقیق کیفی می‌باشد و در رویکردهای کیفی ما بدنبال فهم و کشف یک پدیده و معانی می‌باشیم نه فرضیه آزمایی. همچنین در این تحقیق ما با کلمات و فضاها، گفتمانی و رویکردهای پارادایمی مواجه هستیم و سعی محقق بر آن است تا با کشف روابط نهفته در جهان بینی توحیدی، به درک و تبیین دقیقی از نسبت اخلاق و حکمرانی برسد. لذا روش مورد استفاده در این رویکرد پژوهشی از حکمی-اجتهادی است که توسط دکتر خسرو پناه ارائه شده است که در ادامه به تشریح آن می‌پردازیم:

روش حکمی-اجتهادی:

الگوی حکمی-اجتهادی با کمک روش شناسی اسلامی به تولید علوم انسانی و اجتماعی بپردازد. این روش هم در بعد حکمی و استدلالی و هم در بعد اجتهادی، اسلامی است.

در این روش ابتدا سه فعالیت اصلی در حوزه انسان شناسی انجام می‌گیرد:

۱- توصیف انسان مطلوب از طریق فهم ایدئولوژی و فلسفه.

۲- فعالیت دوم توصیف انسان محقق می باشد. برای فهم آن از روش شناسی مختلف مانند تجربی و کیفی، آزمایشگاهی... می توانیم استفاده کنیم. انسان محقق را به استنطاق در می آورند.

۳- نقد و تغییر انسان محقق به انسان مطلوب سومین فعالیت در روش شناسی حکمی -اجتهادی است. ما در این تحقیق با رجوع به قرآن و روایات کنش ها و رفتار اخلاقی مطلوب (حاکمان، کارگزاران و شهروندان) را استخراج می کنیم.

منظور از الگوی حکمی همان روش قیاسی است. این روش مورد تایید نصوص دینی است. مبنای آن بدیهیات است. روش اجتهادی شامل سه قسم می باشد:

قسم اول: متعارف. کشف کلیات و اصول از نصوص دینی و تطبیق آن بر جزئیات و فروع.

قسم دوم: کشف مدلول های التزامی پنهان از نصوص دینی (قران و روایات) با عرضه پرسش های برگرفته از مکاتب و پدیده های جدید. در این سم متن دین استنطاق می شود. تفسیر موضوعی شهید صدر نمونه خوبی برای این قسم است.

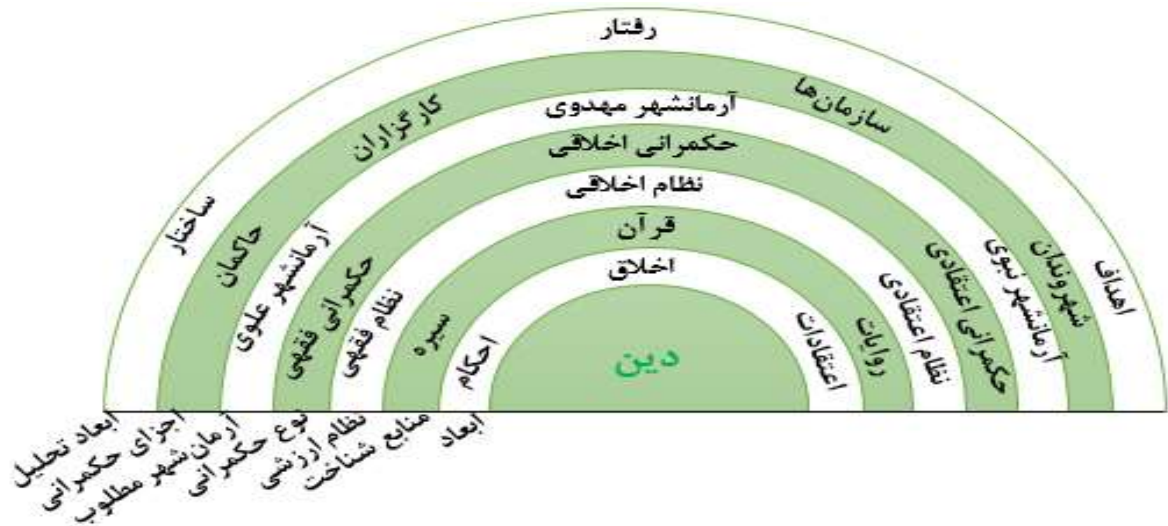
قسم سوم: عرضه های پرسش های برگرفته های از نصوص دینی بر پدیده های خارجی است. عکس اجتهاد قسم دوم. این سه قسم، انسان مطلوب و محقق و روش تغییر را تبیین می کند.

ما در این پژوهش برای توصیف انسان مطلوب (حکمرانی اخلاقی در پرتو آرمان شهر اسلامی) از قسم دوم اجتهاد استفاده خواهیم کرد و سپس برای ارائه راه حل تغییر از انسان محقق به انسان مطلوب از آن قسم سوم اجتهاد تبعیت خواهیم نمود.

حکمی -اجتهادی، نظریه ای است که از پنج رکن نظام فلسفی اسلام، نظام انسان شناسی اسلام، نظام ارزشی اسلام، نظام مکتبی (رفتاری و اجتماعی) اسلام و نظام روش شناختی اسلام تشکیل شده است. نظام فلسفی اسلام، تامین کننده فلسفه های مضاف به هستی و معرفت و انسان و دین و سایر فلسفه های مضاف به امور است. نظام انسان شناسی اسلامی، در صدد توصیف انسان شایسته و مطلوب در عرصه های مختلف تربیت، اقتصاد، مدیریت و غیره است. نظام ارزشی اسلام در بیان ارزش های اخلاقی و فقهی و حقوقی و عرفانی مربوط به علوم رفتاری و اجتماعی است. نظام مکتبی (رفتاری و اجتماعی) اسلام، توصیف گر احکام توصیفی و توصیه ای امور رفتاری و اجتماعی انسان است. نظام روش شناختی اسلام، بیانگر پیش فرض های ابزاری و استفهامی و معنایی و پرهیز از پیش فرض های تحمیلی است. (خسرو پناه، ۱۳۹۰).

الگوی مفهومی برای تحقیقات در حوزه حکمرانی دینی

در راستای به سامان رساندن این پژوهش چارچوب پژوهش پیشنهادی برابر روش حکمی -اجتهادی به شکل زیر تدوین شده است.

چارچوب پژوهش

تبیین چارچوب پژوهش:

ماهیت دین دارای سه بعد کلی است: اعتقادات، اخلاق و احکام. در این تحقیق ما بر روی بعد اخلاق تمرکز داریم. منابع شناخت در اسلام رامی توان به دو نوع نقلی و عقلی فرو کاست. در این تحقیق برای شناخت موضوع ما به قرآن و روایات و سیره معصومین (ع) رجوع می کنیم که این امر می تواند هم افزایی و چندسویگی لازم برای یک تبیین مقبول را ایجاد کند. در این تحقیق با تسامح ما دو نوع آرمانشهر اسلامی را مشخص کرده ایم: آرمانشهر محقق و آرمانشهر موعود. آرمانشهر محقق: مدینه النبی و حکومت علوی است و آرمانشهر موعود (مطلوب) بر اساس روایات، ناظر بر حکومت مهدوی است که به عنوان اوج نظام حکمرانی مدنظر اسلامی پرداخته خواهد شد. نظام مورد تحلیل نظام اخلاقی خواهد بود و از ورود به بحث های اعتقادی و فقهی پرهیز می شود. ابعاد تحلیل این تحقیق تبیین اخلاقیات اسلامی در شکل دهی به رفتار (شهروندان و کارگزاران و حاکمان)، اهداف (سازمان ها و حکمرانی) و ساختار کلان حکومت خواهد بود.

منابع:

منابع فارسی:

قرآن کریم

نهج البلاغه

- احمدی، رضا (۱۳۹۱). منشأ، کارکرد و اوصاف دین حق، از دیدگاه علامه طباطبایی در تفسیر المیزان. فصلنامه سخن جامعه شماره سوم و چهارم/سال دوم/بهار و تابستان.
- احمدی طباطبایی، محمد رضا. میرعابدینی مهدی (۱۳۹۷). رابطه اخلاق و سیاست در اندیشه آیت الله جوادی آملی. دو فصلنامه علمی-پژوهشی دانش سیاسی. سال چهاردهم. شماره اول. پیاپی ۲۷. بهار و تابستان
- احمدی، محمدجواد (۱۳۸۵). پایان نامه کارشناسی ارشد مدینه فاضله افلاطونی و فارابی. استاد راهنما: حسین شرف الدین. استاد مشاور: فاضل حسامی. دانشگاه جامعه المصطفی العالمیه - دانشکده الهیات و معارف اسلامی.
- اسلامی، سیدحسین (۱۳۸۲)؛ مرد چهارفصل /گزارش و نقد اتوپای توماس مور، خردنامه همشهری، آذر، شماره ۸، صص ۶-۷.
- اصیل، حجت‌الله (۱۳۷۱)، آرمان شهر در اندیشه ایرانی، تهران، نی، چاپ اول، ص ۱۸.
- اعوانی، غلامرضا و پاکچی، احمد (۱۳۶۷)، دائرة المعارف بزرگ اسلامی. مدخل اخلاق. ناشر: مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی. جلد ۷ صص ۲۰۱-۲۳۴
- امید، مسعود (۱۳۷۵). رابطه دین و اخلاق از نظر علامه طباطبایی. کیهان اندیشه ۱۳۷۵ شماره ۶۶
- بستانی، فاطمه (۱۳۹۰) پایان نامه کارشناسی ارشد با عنوان اخلاق فضیلت مدار و دولت. استاد راهنما: سیدمحمد قاری سیدفاطمی. استاد مشاور: محمدجواد غلامرضا کاشی. دانشگاه علامه طباطبایی.
- پیروزی، زهرا (۱۳۹۳). پایان نامه کارشناسی ارشد با عنوان تأثیر اخلاق حاکمان و مدیران بر اخلاق شهروندان در شکل‌گیری عدالت اجتماعی (از منظر نهج البلاغه). استاد راهنما: رضا رسولی شریانی. استاد مشاور: ناصر محمدی. دانشگاه پیام نور استان تهران - دانشکده علوم انسانی.
- توکلی نیا، جمیله. صراف، مظفر. دستواره، فرشتع (۱۳۹۶). تحلیل تطبیقی رهیافت‌های مرتبط با شهر ایرانی - اسلامی. فصلنامه شهر ایرانی اسلامی. سال هفتم. شماره ۲۸. تابستان ۹۶.
- حسینی تاش، سیدعلی و واثنی، قادر علی (۱۳۹۳). حکمرانی خوب و ارائه حکمرانی شایسته بررسی و شاخص‌های این دو دیدگاه امیرالمؤمنین علی (ع). فصلنامه اسلام و پژوهش‌های مدیریتی. سال سوم، شماره دوم، پیاپی ۸، بهار و تابستان، صص ۷-۲۸
- خسروپناه، غلامحسین (۱۳۹۰). الگوی حکمی-اجتهادی علوم انسانی. جاویدان خرد، دوره جدید، شماره ۱۹. تابستان
- دباغ، سروس. جاسبی، جواد (۱۳۸۵). جایگاه گزاره‌های اخلاقی در نظام تصمیم‌گیری سازمانی نمونه سازی تصمیم‌گیری اخلاقی مبتنی بر دستگاه راس (با تأکید بر حوزه علوم و فناوری در سازمان). فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، شماره ۱، زمستان ۸۵ صص ۳۵-۴۵
- رجبی، محمود و دیگران (۱۳۸۵). تاریخ تفکر اجتماعی در اسلام، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تهران، سمت، چاپ ششم، صص ۴۵.
- رنجبر، مقصود (۱۳۸۵). سیاست نامه نویسی در ایران. تاریخ اسلام در آینه پژوهش ۹/بهار
- روویون، فردریک (۱۳۸۵)؛ آرمان شهر در تاریخ اندیشه غرب، عباس باقری، تهران، نی، چاپ اول، صص ۱۹۰.
- ریکور، پل (۱۳۸۱)؛ ایدئولوژی و اتوپیا، احمد بستانی، مجله نامه مفید، آذر و دی، شماره ۳۲، صص ۱۰۰.
- زارعی، محمدحسین؛ حسوند، محمد؛ سلمانی سبینی، مرضیه (۱۳۹۶). مفهوم حکمرانی تنظیمی. جستارهای حقوق عمومی. شماره ۱ تابستان
- زرین کوب، عبدالحسین (۱۳۵۷) جستجو در تصوف ایران. تهران. نشر امیر کبیر. صص ۳۳۵
- شمشادی، خدیجه (۱۳۸۵)؛ اندیشه عدالت و حکومت نخبگان در آرمان شهر افلاطون، مجله مشکوة النور، پاییز، شماره ۳۴، صص ۱۰۷.
- طباطبایی، محمد حسین (۱۳۸۸)، بررسی‌های اسلامی، به کوشش سید هادی خسرو شاهی، قم، دفتر تبلیغات اسلامی، صص ۳۵-۳۶.
- طراوت، روح‌الله (۱۳۹۲). مقایسه اخلاق شهروند جهانی کانت و مدینه فاضله فارابی. استاد راهنما: احمد دلیلی. دانشگاه قم - دانشکده الهیات و معارف اسلامی.
- علاقه، فاطمه (۱۳۷۷). مروری بر فیتان و فوت نامه‌ها. فرهنگ، ادبیات، شماره ۲۵ و ۲۶. صص ۲۹۵-۳۱۷
- فرقانی، یونس (۱۳۹۴). پایان نامه کارشناسی ارشد: مولفه‌های حکمرانی بد در قرآن؛ مطالعه موردی: مولفه‌های حکمرانی فرعون در بیان قرآن. استاد راهنما: وحید یآوری، استاد مشاور: مجتبی امامی.
- دانشگاه امام صادق علیه السلام - دانشکده مدیریت و معارف اسلامی
- فراهی، مرتضی (۱۳۹۰). کار در فوت نامه (امرام نامه‌های صنفی-طریقتی خود انگیخته و خود پذیرفته پیشه وران ایرانی). برنامه ریزی رفاه و توسعه اجتماعی. دوره ۲، شماره ۸، پاییز ۱۳۹۰، صفحه ۱-۳۶
- قادری، مهدی (۱۳۸۸) فساد اداری در ایران؛ تحلیلی جامعه‌شناختی. معرفت، شماره ۱۳۸
- کرباسی زاده، علی. ذوققاری، زهرا (۱۳۹۳). بررسی تطبیقی شهر خدای آگوستین و مدینه ی فاضله فارابی. فصلنامه اندیشه دینی دانشگاه شیراز دوره ۱۴، شماره ۳، پاییز ۱۳۹۳، پیاپی ۵۲، صص ۹۰-۷۳
- کلاتری، محمد (۱۳۹۱). پایان نامه کارشناسی ارشد با عنوان اهمیت چگونگی اخلاق زمامداران در بالندگی اخلاق جامعه برگرفته از سیره حکومتی امام علی (ع). استاد راهنما: رضا رسولی شریانی. استاد مشاور: ولی‌الله خوش‌طینت. دانشگاه پیام نور استان تهران - دانشکده علوم انسانی.
- کیانپور، مهرداد (۱۳۹۲). پایان نامه کارشناسی ارشد: ارزیابی مدل حکمرانی خوب و پیشنهاد مولفه‌های مدل حکمرانی اسلامی. استاد راهنما: کاظم قاضی‌زاده. استاد مشاور: عطاالله رفیعی‌آتانی. دانشکده علوم حدیث
- گل محمدی، احمد (۱۳۹۴). مفهوم بندی و بری دولت. فصلنامه دولت پژوهی. بهار. سال اول. شماره اول
- محمدی منفرد، بهروز (۱۳۸۷) چستی اتوپیا، نشریه کلام و عرفان، سال دوم، بهار، شماره پنجم، صص ۳۷
- مدرسی، سیدمحمد رضا (۱۳۹۱). جایگاه اخلاق در مدینه فاضله فارابی. فصلنامه معرفت اخلاقی سال سوم، شماره چهارم، پاییز و زمستان. صص ۸۴-۷۵
- ناظمی اردکانی، محمد (۱۳۹۱). حکمرانی خوب با رویکرد اسلامی. راهبرد توسعه. پاییز ۱۳۹۱. شماره ۳۱
- نیک پور، امین (۱۳۹۵). بررسی تأثیر ابعاد نظارت سازمانی با رویکرد اسلامی بر فساد اداری در سازمانهای دولتی ایران از دیدگاه کارکنان. مدیریت در دانشگاه اسلامی. سال پنجم. شماره ۱. بهار و تابستان
- ولز، ا.ج. (۱۳۸۳)؛ یوتوپیاها، فخر یاسری، فصلنامه ارغنون، پاییز، شماره ۲۵، صص ۱۳۹.
- هدایتی، محمد (۱۳۹۴) تأثیر جدایی فقه و اخلاق در ضعف فرهنگ اخلاقی در تمدن اسلامی. تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی سال ششم پاییز. شماره ۲۰

منابع انگلیسی:

- Ali Farazmand** (2004). *Sound Governance: Policy and Administrative Innovations*. First published in 2004 Praeger Publishers, 88 Post Road West, Westport, CT 06881
- Andrew Beer** (2011). *Multilevel Governance*. *International Encyclopedia of Geography: People, the Earth, Environment and Technology*. <https://doi.org/10.1002/9781118113375.ch101>
- Anna Lauren Hoffmann, Sarah T. Roberts, Christine T. Wolf, Stacy Wood** (2019). *Beyond fairness, accountability, and transparency in the ethics of algorithms: Contributions and perspectives from LIS*. *Proceedings of the Association for Information Science and Technology* Volume 55, Issue 1
- Anthony Makrydemetres** (2002). *Dealing with ethical dilemmas in public administration: the 'ALIR' imperatives of ethical reasoning*. *International Review of Administrative Sciences* [0020-8523(200206)68:2] Copyright © 2002 IAS. SAGE Publications (London, Thousand Oaks, CA and New Delhi), Vol. 68 (2002) 251-266; 024080
- Applebaugh, J. (rapporteur)** (2010). "Governance Working Group", power-point presentation, National Defense University and ISAF, slide 22
- Ari Salminen and Olli-Pekka Viinamäki** (2006) *THE STUDY OF ADMINISTRATIVE ETHICS: A COMPARATIVE APPROACH*.
- Ari Salminen (Editor)** (2008) *Ethical Governance: A Citizen Perspective* VAASAN YLIOPISTON JULKAISUJA
- Bo Rothstein and Jan Teorell** (2018). *What Is Quality of Government? A Theory of Impartial Government Institutions*. p165-190
- Chandara muzaffar** (2009). *Religion and governance*. araha pendidikan sdn bhd. malaysia. first published 2009
- Chung-wen Chen, Kristine Velasquez Tuliao, John B. Cullen, Yi-Ying Chang** (2016). *Does gender influence managers' ethics? A cross-cultural analysis*. *Business Ethics: A European Review* Volume 25, Issue 4
- Daniel M. Bell, Jr** (2004). *State and Civil Society*. *The Blackwell Companion to Political Theology*. Edited by Peter Scott and William T. Cavanaugh. Blackwell Publishing Ltd
- Deborah G. Johnson** (2005) *Computer Ethics*. *Hand book: A Companion to Applied Ethics*. Book Editor(s): R. G. Frey Christopher Heath Wellman. Copyright © 2005 by Blackwell Publishing Ltd
- Erik Hans Klijn and Joop Koppenjan** (2016). *Governance Networks in the Public Sector*. First published 2016
- Esa Hyyryläinen** (2019). *APPROACHING ETHICS AND INTEGRITY IN PUBLIC ADMINISTRATION AND MANAGEMENT RESEARCH FROM A CITIZEN VIEW*
- Gede Wahyu Wicaksana** (2019). *The Consequence of Ethical Criticism of Intelligence on Countering Terrorism in Indonesia*. *Asian Politics & Policy* Volume 11, Issue 1
- Gerhard Anders** (2018). *Governance*. *The International Encyclopedia of Anthropology*. First published: 05 September 2018
- Gregory W. Lee** (2011). *REPUBLICS AND THEIR LOVES: REREADING CITY OF GOD 191*. *Modern Theology* Volume 27, Issue 4.
- H. George Frederickson & Richard K Ghere** (2015) *Public Ethics and the New Managerialism: An Axiomatic Theory*. *Ethics in public management*. Published 2015 by Routledge
- Ht Engelhardt Jr, Ana Smith Iltis, Fabrice Jotterand** (2016). *Bioethics: Institutionalisation of*. First published: 15 July 2016 <https://doi.org/10.1002/9780470015902.a0006184>. pub3
- Janet V. Denhardt, Robert B. Denhardt** (2015). *The New Public Service "Serving, Not Steering"*. Pub. location New York. Edition 4th Edition. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315709765>
- James A. Brickley & Clifford W. Smith & Jerold L. Zimmerman** (2005). *CORPORATE GOVERNANCE, ETHICS, AND ORGANIZATIONAL ARCHITECTURE*. *Journal of Applied Corporate Finance* Volume 15, Issue 3
- Jean Bethke Elshtain** (2018). *Political Theology, Second Edition*. Editor(s): William T. Cavanaugh, Peter Manley Scott. First published: 21 December 2018. Online ISBN: 9781119133759 | DOI: 10.1002/9781119133759
- Larue Tone Hosmer** (1994). *STRATEGIC PLANNING AS IF ETHICS MATTERED*. *Strategic Management Journal*, Vol. 15, 17-34
- Malcolm Schofield** (2006) chapter *Aristotle's Political Ethics*. *Aristotle's Nicomachean Ethics*. Editor(s): Richard Kraut. Copyright © 2006 Blackwell Publishing Ltd
- Mark Bevir Editor** (2007). *Encyclopedia of Governance*. SAGE Publications, Inc
- Meini Han & Han Lin & Jiangyan Wang & Yunzhen Wang & Wan Jiang** (2019). *Turning corporate environmental ethics into firm performance: The role of green marketing programs*. *Business Strategy and the Environment*.
- Nathan Emmerich & Zachary M Schrag & Laura Stark & Will C van den Hoonaard** (2013). *Between the accountable and the auditable: Ethics and ethical governance in the social sciences*. *Research Ethics* 9(4) 175-186 © The Author(s) 2013 Reprints and permissions: sagepub.co.uk/journalsPermissions.nav DOI: 10.1177/1747016113510654 rea.sagepub.com by Routledge. 2 Park Square, Milton Park, Abingdon, Oxon OX14 4RN
- report** (2019). *CORRUPTION PERCEPTIONS INDEX 2018*. *Transparency International 2019*. ISBN: 978-3-96076-116-7 Printed on 100% recycled paper. https://www.transparency.org/files/content/pages/CPI_2018_Executive_Summary_EN.pdf
- Stanford Encyclopedia of Philosophy** First published Wed Jul 1, 1998; substantive revision Tue Nov 7, 2017
- Tommi Lehtonen** (2010). *ETHICAL GOVERNANCE FROM A CITIZEN'S POINT OF VIEW: A CARE-ETHICAL APPROACH*. University of Vaasa Faculty of Philosophy Public Management P.O.Box 700FI-65101 Vaasa, Finland